

Poslijepenalna zaštita počinitelja seksualnih delikata

Ilić, Miran

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:582811>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-05**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Poslijepenalna zaštita počinitelja seksualnih delikata

Miran Ilić

Zagreb, rujan 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Poslijepenalna zaštita počinitelja seksualnih delikata

Miran Ilić

prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Zagreb, rujan 2023.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao rad „Poslijepenalna zaštita počinitelja seksualnih delikata “ i da sam njegov autor.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Miran Ilić

Zagreb, rujan 2023.

Sažetak

Poslijepenalna zaštita počinitelja seksualnih delikata

Ime i prezime studenta: Miran Ilić

Ime i prezime mentorice: prof.dr.sc. Anita Jandrić Nišević

Program/modul: Socijalna pedagogija/Odrasli

Priprema zatvorenika na život na slobodi počinje još za vrijeme njegova izdržavanja kazne zatvora, a pojam koji se odnosi na postupke prema osobama otpuštenima iz zatvora ili kaznionice s ciljem njihove socijalne reintegracije naziva se poslijepenalna zaštita (Penić i sur., 2017). U literaturi se navodi kako se radi o kompleksnom i zahtjevnom području kojemu se u Hrvatskoj, ali i drugim zemljama pridaje premalo političke, stručne i znanstvene pozornosti. U skladu s tim, izrazito malo pažnje se pridaje razvoju i napretku prakse poslijepenalne zaštite, a neke su skupine u posebno zabrinjavajućem položaju. Seksualno prijestupništvo odavno je prepoznato kao ozbiljan problem sa značajnim učincima na žrtve, njihove obitelji i društvo u cjelini (Yates, 2013). Stoga, cilj ovog rada jest, na temelju postojeće literature, dati uvid u funkcioniranje prakse poslijepenalne zaštite s posebnim naglaskom na počinitelje seksualnih delikata. Rad obuhvaća pregled obilježja te skupine počinitelja, njihovih potreba i problema s kojima se susreću po izlasku iz zatvora, ali i stavove javnosti o počiniteljima seksualnih delikata i primjerenim sankcijama. Rad obuhvaća primjere dobre prakse u svijetu te daje prijedloge za poboljšanje postojeće prakse u Hrvatskoj.

Ključne riječi: poslijepenalna zaštita, počinitelji seksualnih delikata, reintegracija

Summary

Post-penal protection of sex offenders

Student: Miran Ilić

Mentor: Anita Jandrić Nišević, PhD

Program/module: Social Pedagogy/Adults

The preparation of prisoners for life in freedom begins during their imprisonment, and the concept that relates to the procedures for individuals released from prison or a correctional facility with the aim of their social reintegration is called post-penal protection (Penić et al., 2017). The literature states that this is a complex and demanding field that receives insufficient political, professional, and scientific attention in Croatia, as well as in other countries. Consequently, very little attention is given to the development and advancement of post-penal protection practices, with some groups in a particularly concerning position. Sexual offending has long been recognized as a serious problem with significant effects on victims, their families, and society as a whole (Yates, 2013). Therefore, the aim of this paper is, based on existing literature, to provide insight into the functioning of post-penal protection practices, with a special focus on sexual offenders. The paper encompasses an overview of the characteristics of this group of offenders, their needs, and the problems they face upon release from prison, as well as public attitudes towards sexual offenders and appropriate sanctions. It also includes examples of best practices from around the world and offers suggestions for improving the existing practices in Croatia.

Key words: post-penal protection, perpetrators of sexual offences, reintegration

Sadržaj

1. UVOD	1
2. POSLIJEPENALNA ZAŠTITA.....	2
2.1. Pojmovno određenje.....	2
2.2. U zatvoru i na probaciji	4
2.3. Modeli poslijepenalne zaštite	6
2.4. Izazovi u okviru poslijepenalne zaštite.....	7
3. POČINITELJI SEKSUALNIH DELIKATA	8
3.1. Definiranje seksualnog nasilja i seksualnih kaznenih djela.....	8
3.2. Incidencija seksualnih delikata.....	9
3.3. Žene kao počinitelji seksualnih delikata.....	10
3.4. Teorije o počinjenju seksualnih delikata	11
4. TRETMAN SEKSUALNIH DELINKVENATA	13
4.1. Psihoterapijski oblici tretmana	14
4.2. Kemijska i kirurška kastracija	16
5. STAVOVI JAVNOSTI O POČINITELJIMA SEKSUALNIH DELIKATA	18
5.1. Mítovi o seksualnim prijestupnicima	21
6. RECIDIVIZAM POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA	23
7. POSLIJEPENALNA ZAŠTITA POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA	25
7.1. Zapošljavanje.....	26
7.1.1. Zapošljavanje počinitelja kaznenih djela.....	26
7.1.2. Čimbenici koji utječu na zapošljavanje	27
7.1.3. Zapošljavanje počinitelja seksualnih delikata	29
7.2. Obitelj počinitelja seksualnih delikata.....	31
8. PRIMJERI DOBRE PRAKSE	33
8.1. Registri počinitelja seksualnih delikata	33
8.2. Društvena podrška seksualnim prijestupnicima puštenima na slobodu	35
8.3. Strukturirana pomoć u poslijepenalnom razdoblju.....	37
8.5. Model zadržavanja	39
8.6. Elektronsko praćenje (EM) i globalno pozicioniranje (GPS).....	39
8.7. Ponovno ujedinjenje s obitelji	40

9. PRIJEDLOZI ZA UNAPRJEĐENJE PRAKSE POSLIJEPENALNE ZAŠTITE U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	41
10. ZAKLJUČAK	43
11. LITERATURA:.....	44

1. UVOD

Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (NN 14/21) opisana je svrha izvršavanja kazne zatvora, a to je uz čovječno postupanje i poštivanje ljudskog dostojanstva, osposobljavanje osobe koja je na izdržavanju kazne, za život na slobodi uz poštivanje zakona i društvenih normi, a time se posljedično doprinosi i zaštiti zajednice. U skladu s tim, u literaturi se često navodi važnost tretmanskog rada sa osobama na izdržavanju kazne zatvora i njihove socijalne reintegracije. Unatoč tomu, mjere koje se u praksi provode smatraju se nedovoljno učinkovitima ili se upozorava na potrebna poboljšanja u provedbi (Knežević, 2008).

Kažnjavanje i ophođenje prema seksualnim prijestupnicima jedno je od najtežih i najkontroverznijih pitanja s kojima se suočava kaznenopravni sustav danas. To je velikim dijelom zbog brutalne prirode mnogih seksualnih zločina i činjenice da su mnoge žrtve djeca i druge ranjive osobe što izaziva vrlo emotivne reakcije javnosti (Daly, 2008). U skladu s tim, u društvu su uvriježeni stavovi da počinitelji kaznenih djela seksualne prirode zaslužuju najstrože kazne te da u njihovom slučaju rehabilitacija nije moguća. To uvelike utječe na učinkovitost njihove rehabilitacije nakon izlaska na slobodu, a poslijepenalna zaštita počinitelja seksualnih delikata tema koju je potrebno puno više istražiti. Opća deklaracija o ljudskim pravima (1948), ali i brojni drugi dokumenti koji se bave ljudskim pravima navode da svatko ima pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost, a samim time to se pravo ne smije uskratiti osobama koje su odslužile kaznu koja im je izrečena, neovisno o djelu koje su počinili.

Cilj ovog rada je predstaviti poslijepenalnu zaštitu počinitelja seksualnih delikata analizom relevantne znanstvene i stručne literature. Rad će dati pregled osnovnih pojmova vezanih uz poslijepenalnu zaštitu s posebnim naglaskom na problematiku počinitelja seksualnih delikata i svim izazovima s kojima se navedena populacija suočava nakon izlaska na slobodu. Osim toga, ponudit će se i primjeri dobre prakse na ovom području te prijedlozi za unaprjeđenje postojeće prakse u Republici Hrvatskoj.

2. POSLIJEPENALNA ZAŠTITA

2.1. Pojmovno određenje

Iako različiti autori u kontekstu rada sa osobama nakon izdržane kazne zatvora koriste različite termine, u ovom će se radu koristiti pojam poslijepenalna zaštita. Razlog tomu je što se taj pojam smatra najširim te obuhvaća sve postupke s ciljem pomoći osobi otpuštenoj iz zatvora ili kaznionice. U Republici Hrvatskoj nailazimo na još tri srodna termina, a to su *poslijepenalni prihvata*, *poslijepenalna pomoć* te *poslijepenalni tretman*. Izraz *poslijepenalni tretman* nešto je užeg obuhvata te označava prvenstveno institucionalizirane utjecaje koji su temeljem stručnih postupaka usmjereni prema jačanju napredaka koje je osoba postigla u ustanovi te dodatnom unaprjeđivanju tih napredaka. Najuži pojam je *poslijepenalna pomoć* koja obuhvaća postupke prema osobama koje su otpuštene iz zatvora ili kaznionice s ciljem nadilaženja socijalnih potreba nastalih uslijed boravka u zatvoru, a to se najčešće odnosi na dobivanje jednokratne novčane pomoći (Jandrić Nišević, 2020). Kada govorimo o pojmu *poslijepenalnog prihvata*, još 1982. godine Mikšaj navodi da se radi o obliku prevencije kriminaliteta koji se odnosi na postupke prema osobama otpuštenima iz zatvora ili kaznionice kako bi im se omogućila kvalitetna socijalna reintegracija.

Knežević (2008) navodi da se u hrvatskoj praksi koriste termini *postpenalna zaštita* i *postpenalna pomoć*, koji prema istom autoru obuhvaćaju najšire oblike institucijskog i neinstitutcijskog djelovanja. Navodi se i pojam *postpenalnog prihvata* za koji se smatra da uključuje nešto uže djelovanje koje se odnosi na smještaj i materijalnu pomoć, ali i pojam *postpenalni tretman* koji se tumači u vidu nastavka terapijskih postupaka (na primjer zbog liječenja uslijed alkoholizma ili ovisnosti o psihoaktivnim tvarima). Iako pojmovno određenje spomenutih postupaka nije u potpunosti dogovoreno, autori u Hrvatskoj, u radovima koji se tiču ove teme, govore o radu sa zatvorenicima i osobama otpuštenim iz zatvora, sa stajališta pristupa temeljenog na filozofiji rehabilitacije (Knežević, 2008).

Slično navodi i Maloić (2020) u radu čija je svrha doprinijeti većoj znanstvenoj utemeljenosti i efikasnosti akcija koje se provode u našoj zemlji u oblasti postpenalne zaštite. Kao jedan od glavnih ciljeva autorica navodi unapređenje razumijevanja terminologije. Analizirani su detaljno strani i domaći pojmovi vezani za ovu temu, s obzirom na nesuglasice oko naziva i značenja različitih pojmova koji se često koriste kao sinonimi. Na osnovu tri

ključna kriterija (nositelji i dionici, sadržaj intervencija, opseg i trajanje intervencija) predložena je upotreba već postojećih pojmova u Hrvatskoj.

Poslijepenalni prihvat podrazumijeva neposrednu pripremu zatvorenika za povratak na slobodu, uključujući organizaciju dokumenata, smještaja, odjeće, obuće i osnovnih financijskih sredstava za život. Fokus je na pružanju pomoći tijekom prvih dana i tjedana nakon izlaska iz zatvora, s ciljem stvaranja osnovnih uvjeta za život u zajednici bez ponovnog kršenja zakona odmah nakon otpuštanja. Inicijator je zatvorski sustav, koji po potrebi surađuje s drugim sudionicima, a akcije su usmjerene na podršku reintegraciji zatvorenika u društvo. *Poslijepenalni tretman* se odnosi na nastavak primjene općih i specifičnih programa koji su bili provedeni u zatvoru, kao što su programi za liječenje ovisnosti, zapošljavanje i održavanje zaposlenja, i daljnje obrazovanje. Ova kategorija obuhvaća sve programe koji podržavaju dugoročnu socijalnu integraciju. Zatvorski sustav je pokretač, dok razne institucije i organizacije u zajednici imaju ulogu izvršitelja. Naglasak je na terapijskim i rehabilitacijskim programima. Nadalje, *poslijepenalna pomoć* obuhvaća usluge iz oblasti socijalne skrbi, sa mogućim pružateljima usluga kao što su sustav socijalne skrbi, lokalna zajednica i nevladini sektori. Može se odnositi na kratkoročne oblike pomoći nakon izlaska iz zatvora, ali i na dugoročniju pomoć, kao što je podrška osobama koje nisu sposobne za rad, kronično bolesnim, nemoćnim osobama i osobama sa invaliditetom. Na posljepku, *poslijepenalna zaštita* obuhvaća sve aktivnosti usmjerene na zaštitu zatvorenika, njegove porodice i zajednice tokom izdržavanja zatvorske kazne i nakon njenog izdržavanja (Maloić, 2020).

Kako u hrvatskoj, tako i u stranoj literaturi nailazimo na različite pojmove kojima se opisuju naizgled slični postupci. Neki od najčešćih termina koje možemo pronaći su *reentry*, *aftercare* i *resettlement* (Maloić, 2020). Navedeni pojmovi obuhvaćaju sve postupke koji se poduzimaju sa svrhom preventivnog djelovanja na recidivizam, odnosno ponovno počinjenje kaznenog djela otpuštenog zatvorenika. Neke od najučestalijih intervencija u tom smislu su one koje obuhvaćaju obveze, nadzor, ograničenja, zabrane, ali i socijalnu reintegraciju te socijalnu podršku općenito. *Resettlement* programi se odnose na sustavne intervencije u okviru rada za vrijeme izdržavanja kazne i nakon otpusta, sa svrhu zaštite i smanjenja recidivizma. *Aftercare* se koristi kao pojam koji podrazumijeva reintegraciju osobe u društvo uz njenu dobrovoljnu uključenost u neke oblike programa pomoći i zaštite nakon otpusta iz zatvora (Maloić, 2020). Nadalje, termin *reentry* obuhvaća odgovaranje na potrebe ključne za preživljavanje te na

potrebu razvoja vještina, a kao ciljevi tog procesa navode se reintegracija otpuštenog zatvorenika i povećanje sigurnosti zajednice (Taxman, 2004).

2.2. U zatvoru i na probaciji

Mandelina pravila odnosno Standardna minimalna pravila Ujedinjenih Naroda za postupanje sa zatvorenicima (United Nations, 2016) te Europska zatvorska pravila (Council of Europe, 2006) također posebnu važnost pridaju reintegraciji zatvorenika u zajednicu. Smatra se kako je nužno svim zatvorenicima omogućiti razvoj vještina i unaprjeđenje odnosa. Naglašava se važnost nekoliko čimbenika za djelotvorno izvršavanje kazne zatvora s ciljem socijalne reintegracije, a neki od njih su važnost osiguravanja životnih uvjeta u zatvoru koji nalikuju na život na slobodi, adekvatna medicinska skrb, poticanje suradnje s vanjskim pružateljima socijalnih usluga, pristup obrazovanju i radnom osposobljavanju te nužna priprema za otpust (osiguravanje identifikacijskih dokumenata, medicinske i ostale dokumentacije te pomoć u pronalaženju adekvatnog smještaja i posla). Propisana je obveza zatvora, odnosno kaznionice da pravovremeno omogući i pokrene pripremu zatvorenika za otpust u suradnji s ustanovama i drugim dionicima čije djelovanje obuhvaća poslove pomoći nakon otpusta. S pripremom zatvorenika za otpust potrebno je započeti odmah po dolasku u zatvor ili kaznionicu, uz obvezu tih kaznenih tijela da u roku od tri mjeseca prije otpusta uključe zatvorenika u grupni ili pojedinačni savjetodavni rad vezan uz pripremanje za otpust. Nakon otpusta zatvoreniku je pružena mogućnost obraćanja nadležnom sudu izvršenja s ciljem pružanja podrške i pomoći, a pri tom sudac izvršenja usko surađuje s nadležnim centrom za socijalnu skrb. Osim toga, propisano je i da će na zahtjev kaznionice ili zatvora, ured za probaciju obavljati poslove vezane uz pripremu prihvata zatvorenika nakon otpusta u skladu sa zakonom koji propisuje poslove probacije.

Mužinić i Vukota (2010) navode kako, u skladu sa zakonima, osoba koja je osuđena i puštena iz zatvora može biti pod nadzorom samo ako je uvjetno puštena. U takvom slučaju, nadzor se provodi tijekom razdoblja uvjetnog otpusta. Osoba koja je puštena uz uvjetni otpust može biti obavezana izvršavati određene obveze koje također vrijede samo dok traje uvjetni otpust. Osobe koje su počinile kaznena djela koja uključuju spolnu slobodu i ćudoređe nedvojbeno pripadaju skupini za koju bi bilo razumno razmotriti promjene u zakonodavstvu kako bi se zahtijevalo da nastave s terapijom i praćenjem nakon izdržane kazne. Ovakva

inicijativa bi imala smisla samo ako se u društvu osnaže timovi specijalizirani za pružanje stručne pomoći počiniteljima ovakvih djela te istodobno povećaju kapaciteti takvih timova unutar zatvorskog sustava. Uspostavom probacijskih centara na nacionalnoj razini moguće je organizirati učinkovit nadzor nad osobama koje su počinile kaznena djela protiv spolne slobode i ćudoređa, te nastaviti terapiju koja je započeta tijekom izdržavanja kazne. Nadzor nad oslobođenim počiniteljima takvih kaznenih djela, ili onima koji su osuđeni na izvršavanje kazne u zajednici, provodi se putem redovitih osobnih susreta između počinitelja i probacijskog službenika. Ovi susreti se odvijaju u prostorima probacijskog centra, uz mogućnost probacijskog službenika da posjeti počinitelja i u njegovom domu. Glavni cilj ovog nadzora je pružiti korisniku učinkovitu podršku i pomoć kako bi vodio uređen život, istovremeno osiguravajući provođenje preuzetih obveza. Što se tiče nadzora, probacijski službenik će u pismenom obliku izvještavati nadzornu instituciju. Na temelju procjene rizika i potreba, službenik može predlagati prekid ili nastavak nadzora. Nadzora služi za redovito praćenje ponašanja koje može doprinijeti podršci i pripremi klijenta za život u skladu sa zakonom. Unutar ovog okvira, klijent se potiče na preuzimanje odgovornosti za vlastita djela te na pronalaženje načina za ispravljanje štete nastale kaznenim djelom. Nadzor ima dvostruki cilj: pružiti pomoć u promjeni ponašanja i životnog stila te kontrolirati i smanjiti rizike koji bi mogli dovesti do budućih kaznenih djela. Probacijski službenik ima ulogu da usmjerava klijenta prema odgovarajućim institucijama, udrugama, stručnjacima i ustanovama koje nude programe prilagođene potrebama klijenta. Ovi programi uključuju liječenje, obrazovanje, zapošljavanje, rješavanje stambenih pitanja te rad na drugim trenutačnim problemima. Tijekom osobnih susreta, klijent ima priliku dijeliti svoje brige, interese i potrebe sa stručnjakom, što omogućuje probacijskom službeniku da prepozna rizike na vrijeme i predloži odgovarajuće mjere. Osim redovitih sastanaka, klijent je obvezan redovito obavještavati probacijskog službenika o svojem boravištu, zaposlenju, obrazovanju, načinu ispunjavanja naloženih zadataka, slobodnom vremenu i važnim događajima. Unutar okvira nadzora, probacijski službenik može uspostaviti suradnju s članovima obitelji počinitelja, žrtvom kaznenog djela, poslodavcem i drugim relevantnim osobama iz socijalnog okruženja. Kontinuirano procjenjujući napredak nadzora i ponašanje klijenta, suradnja između klijenta i probacijskog službenika predstavlja obvezu klijenta. Probacijski službenik također igra aktivnu ulogu u organiziranju podrške žrtvi, obitelji žrtve i obitelji počinitelja kaznenog djela (Mužinić i Vukota, 2010).

Zakon o probaciji (NN 153/09) iz 2009. godine propisivao je pripremu prihvata nakon otpusta kao jedan od poslova probacije, a utjecajem društvenih i političkih zbivanja u tom periodu došlo je do odgađanja izvršavanja posla te kategorije te se novim zakonom iz 2013. godine, odnosno novim Zakonom o probaciji (NN 143/12) posao prihvata nakon otpusta uklanja iz liste poslova koji su u u nadležnosti probacije. Trenutno važeći Zakon o probaciji (NN 99/18) također ne propisuje izvođenje ovoga posla. Unatoč tome, probacijska je služba tijekom izvršavanja kazne zatvora uključena u dostavu izvješća u postupku odlučivanja o prekidu izvršavanja kazne zatvora i uvjetnom otpustu te pri izvršavanju uvjetnog otpusta (Maloić, 2020).

2.3. Modeli poslijepenalne zaštite

Jandrić-Nišević (2020) navodi kako programe poslijepenalne zaštite možemo podijeliti u dva osnovna modela, a to su strukturirani programi koji se provode za vrijeme izdržavanja kazne zatvora te programi pomoći nakon otpusta ili za vrijeme trajanja uvjetnog otpusta. Strukturirani programi u velikom broju europskih zemalja te u Sjedinjenim Američkim Državama se sastoje od edukacija i radionica vezanih uz pronalazak posla, procedure i zahtjeve nakon otpusta, osobni rast i razvoj, upravljanje financijama, zdravlje i prehranu te podatke o resursima u zajednici. Kada govorimo o pronalasku posla, glavne teme na kojima se radi su pisanje životopisa, planiranje pronalaska posla, nošenje s frustracijom te dobivanje informacija o poslodavcima. Zahtjevi nakon otpusta se odnose na administrativne zadatke koji se javljaju po izlasku iz zatvora ili kaznionice, a važno je i voditi brigu o nastavku tretmana te ispunjavanju posebnih obveza. U sklopu rasta i razvoja govori se o važnosti rada na sebi, proradi očekivanja i strahova vezanih uz otpust, radu na socijalnim i komunikacijskim vještinama i dobivanju podrške obitelji. Na području financija važno je provesti edukacije o vođenju financija i korištenju sredstava te voditi brigu o prihodima i rashodima. Nadalje, važno se je informirati o resursima u zajednici kao što su udruge, institucije i klubovi koji mogu pomoći u prilagodbi u zajednici. Posljednje područje strukturiranih programa odnosi se na zdravlje i prehranu. U tom se smislu provode edukacije o važnosti brige za svoje zdravlje te upoznavanje s lokacijama liječnika. Osim toga, važnu ulogu imaju edukacije o zdravoj prehrani, kulinarski tečajevi te tečajevi o prevenciji bolesti. Uz strukturirane programe važni su i programi pomoći nakon otpusta ili za vrijeme trajanja uvjetnog otpusta. Primjer takvih programa su „kuće na pola puta“ koje se smatraju najučinkovitijim i najčešćim modelom poslijepenalne zaštite u svijetu (Jandrić

Nišević, 2020). Radi se o praksi koja je započela u SAD-u i Kanadi te se proširila na Europu. Kuće na pola puta se definiraju kao oblik stambene pomoći osobama koje su otpuštene s izdržavanja kazne zatvora, na način da im se pruži smještaj u prihvatnom objektu u kojem je nužno boraviti uz polustrukturirane uvjete. Cilj takvog oblika prihvata je ostvarivanje mogućnosti započinjanja procesa socijalne reintegracije, uz istovremeno osiguranu podršku i nadzor. Na taj se način nastoji posljedično smanjiti rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela. Programi ovog tipa obuhvaćaju i tretman bivših osuđenika koji se sastoji od edukacija, priprema za zaposlenje, treninga različitih vještina, testiranja na psihoaktivne tvari, upravljanje financijama te rekreacijskih aktivnosti. Otpuštanje iz ustanove moguće je isključivo zbog odlaska na posao ili u školu te ako su zaslužili izlaz ili radi drugih dozvoljenih aktivnosti. Važnu ulogu pri odlučivanju o smještaju bivšeg osuđenika u kuću ima procjena rizika za ponovno počinjenje kaznenog djela te narušavanje sigurnosti zajednice. U skladu s navedenim, smještaj najčešće ostvaruju nisko rizični počinitelji. Odluku o smještaju donosi sudac uz uvažavanje mišljenja zatvorskog ili probacijskog osoblja ili se osigurava za počinitelje koji nemaju smještaj, imaju problema sa zlouporabom sredstava ovisnosti i procijenjeni su nisko rizičnima za ponovno počinjenje kaznenog djela. Otpuštanje iz programa moguće je nakon pokazanog napretka u skladu sa rehabilitacijskim ciljevima (Jandrić Nišević, 2020).

2.4. Izazovi u okviru poslijepenalne zaštite

Kada govorimo o izazovima poslijepenalne zaštite, najčešće se spominju tri pitanja. Prvo od njih je pitanje na koji način osigurati socijalnu reintegraciju počinitelja uz što manju ugrozu zajednice. Drugo se odnosi na pitanje što ukoliko otpušteni zatvorenik ponovo počini kazneno djelo, a treće kako povećati interes i uključenost onih koji mogu doprinijeti učinkovitosti reintegracije zatvorenika (Maloić, 2020). Brojne su poteškoće koje se mogu javiti nakon otpusta osoba koje su izdržavale kaznu zatvora, a neke od njih su osjećaj gubitka i dezorijentiranosti nakon otpusta, strah te osjećaj srama i krivnje prilikom susreta s poznatim ljudima te teškoće tipične za jednostavne aktivnosti poput odlaska u trgovinu ili korištenja javnog prijevoza (Dodge i Pogrebin, 2001, prema O'Neill, 2017; Loucks, 2004, prema O'Neill, 2017; O'Neill, 2017; prema Maloić, 2020). Evans (2005; prema Koller-Trbović i Miroslavljević, 2005) navodi nekoliko elemenata o kojima je nužno voditi računa, a to su: dokumenti, stambeno pitanje, pomoć u obliku prehrane, odjeće, zdravstvena zaštita, zaposlenje, savjetovanje, općenito sustav podrške u zajednici u koju osoba vraća.

Brojni autori navode da postoji izrazito velik značaj posebnih tretmanskih programa namijenjenih primjerice osobama ovisnim o nekoj supstanci, počiniteljima djela s elementima nasilja, osobito onima koji su počinili obiteljsko nasilje, počiniteljima seksualnih kaznenih djela te programa izravno povezanih s razvojem kognitivnog funkcioniranja i raznih socijalnih vještina (važan je preduvjet da se programi potrebno provode na učinkovite i provjerene načine te da se evaluiraju i unaprjeđuju) (Bakić, 2001; Connor i sur., 2011; Duwe, 2015; Griffiths i sur., 2007; McAlinden, 2016; Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998; Raynor i Robinson, 2009; prema Maloić, 2020).

3. POČINITELJI SEKSUALNIH DELIKATA

3.1. Definiranje seksualnog nasilja i seksualnih kaznenih djela

Kada govorimo o počiniteljima seksualnih kaznenih djela važno je reći da se najčešće radi o osobama koje su počinile seksualno nasilje nad drugom osobom. Pri definiranju seksualnog nasilja nailazimo na širok raspon definicija. Neke definicije nastale za potrebe istraživanja seksualnog nasilja ograničene su na djela koja uključuju silu ili prijetnju fizičkim nasiljem. Studija WHO-a u više zemalja definirala je seksualno nasilje kao radnje kroz koje je žena: bila fizički prisiljena na spolni odnos kada to nije htjela, imala je spolni odnos kada nije htjela, jer se bojala nečega što je njezin partner mogao učiniti, ili je bila prisiljena učiniti nešto seksualno što je smatrala degradirajućim ili ponižavajućim (WHO, 2005). Jedna od starijih definicija navodi objašnjenje seksualnog nasilja kao „bilo kojeg seksualnog čina, pokušaja ostvarivanja seksualnog čina, neželjenog seksualnog komentara ili prijedloga usmjerenog protiv osobe i njezine seksualnosti, koji može počinuti druga osoba bez obzira na odnos sa žrtvom ili situaciju u kojoj se nalaze (WHO, 2002; prema Radačić, 2014).“ Iako većina definicija govori o djelima čije su žrtve osobe ženskog spola, važno je naglasiti da dječaci i muškarci također doživljavaju seksualno nasilje. Silovanje i drugi oblici seksualne prisile nad muškarcima i dječacima odvijaju se u različitim okruženjima – uključujući domove, radna mjesta, škole, ulice, vojsku i zatvore. Nažalost, seksualno nasilje nad muškarcima je vrlo osjetljivo i zanemareno područje proučavanja. Metodološke razlike u dizajnu studija, mali uzorci, različite definicije prisile, te brojni drugi razlozi, rezultirali su velikim varijacijama prijavljenih djela (WHO, 2012). Svjetska zdravstvena organizacija navodi kako seksualno

nasilje uključuje, ali nije ograničeno na: silovanje u braku ili ljubavnoj vezi, silovanje od strane stranaca ili poznanika, neželjeni seksualni napadi ili seksualno uznemiravanje (u školi, na poslu itd.), sustavno silovanje, seksualno ropstvo i drugi oblici nasilja, koji su osobito česti u oružanim sukobima (npr. prisilna impregnacija), seksualno zlostavljanje mentalno ili tjelesno hendikepiranih osoba, silovanje i seksualno zlostavljanje djece, oblici seksualnog nasilja, poput prisilnog braka ili zajedničkog života (WHO, 2012). Također, u Kaznenom zakonu Republike Hrvatske glava 16. odnosi se na kaznena djela protiv spolne slobode u koju spadaju spolni odnošaj bez pristanka, silovanje, teška kaznena djela protiv spolne slobode, bludne radnje, spolno uznemiravanje te prostitucija. Nadalje, glava 17. obuhvaća kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. U tu skupinu spadaju djela spolne zlouporabe djeteta mlađeg od petnaest godina, spolna zlouporaba djeteta starijeg od petnaest godina, zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od petnaest godina, mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba, podvođenje djeteta, iskorištavanje djece za pornografiju, iskorištavanje djece za pornografske predstave, upoznavanje djece s pornografijom te teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta (Zakon o izvršavanju kazne zatvora, NN 14/21).

3.2. Incidencija seksualnih delikata

Studija koju su proveli Piquero, Farrington, Jennings, Diamond i Craig (2012; prema Maloić, 2021), suprotno popularnom mišljenju, pokazala je relativno nisku učestalost počinjenja seksualnih kaznenih djela. Generalna je procjena da je tek 1 do 2% muške populacije osuđeno za seksualno kazneno djelo (Corābian, 2016; prema Maloić, 2021). Isto tako, rezultati ranije spomenute studije pokazuju da je manje od 3% muške populacije do pedesete godine bilo osuđeno zbog seksualnog kaznenog djela. Postoje i studije koje govore o tome kako seksualni delikti čine skupinu najmanje prijavljivanih delikata (Beeck i Fisher, 2004; Brennan i Dauvergne, 2011; prema Corābian, 2016; prema Maloić, 2021), a općenito je mišljenje i da su seksualni delikti u velikom porastu. Oslanjajući se na rezultate nekoliko raznovrsnih izvora, Ured Ujedinjenih naroda za droge i kriminal (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) bavi se (između ostalog) praćenjem podataka vezanih uz seksualna kaznena djela. Podaci različitih država se uspoređuju, a zaključuje se kako situacija u našoj zemlji ukazuje na pad kaznenih djela seksualne prirode, a sama se incidencija ne smatra zabrinjavajućom kao u nekim drugim zemljama. Naime, Mamula (2011; prema Maloić 2021) se bavio izučavanjem

prijava seksualnih kaznenih djela u Hrvatskoj (2000. do 2010. godine) te zaključuje da nije bilo značajnih povećanja, niti smanjenja broja takvih prijava. Analizom ubojstva i silovanja u Hrvatskoj, Getoš Kalac i Karlović (2014; prema Maloić, 2021) sigurnosno stanje u Hrvatskoj ocjenjuju povoljnim, a upozoravaju tek na blag porast broja prijavljenih, optuženih i osuđenih osoba za kazneno djelo silovanja. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2015, 2017, 2020; prema Maloić, 2021) izvještava o padu broja delikata protiv spolne slobode te blagom porastu učestalosti seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece u razdoblju od 2014. do 2019. godine. Vejmelka i Jurinić (2020; prema Maloić, 2021) upozoravaju na sve veći rast kaznenih djela zlostavljanja i iskorištavanja djeteta u digitalnom okruženju što predstavlja izrazito zabrinjavajuć trend. Važno je napomenuti da podatke o broju prijava seksualnih kaznenih djela treba tumačiti s oprezom jer povećan broj osuda i prijava ne mora značiti povećanu viktimizaciju već može ukazivati i na povećanu svijest društva te veću spremnost prijave djela ove kategorije (Golomejić, 2020; Ritossa, 2014; prema Maloić, 2021). Uzimajući u obzir više izvora podataka, Maloić (2021) zaključuje da su seksualna kaznena djela poprilično rijetka te da trend u Hrvatskoj blago raste (najviše zbog propisivanja novih kaznenih djela, pretežno vezanih uz digitalnu tehnologiju). Jasno je kako prevalenciju seksualnih delikata u Hrvatskoj treba dodatno istražiti kako bi se dobila jasnija slika pravog stanja pojave. Osim same prevalencije, bilo bi poželjno istražiti i čimbenike koji su u korelaciji s brojem prijava i osuda, a poseban naglasak treba staviti i na nova kaznena djela seksualne prirode koja se događaju u digitalnom okruženju.

3.3. Žene kao počinitelji seksualnih delikata

Iako u ukupnoj prevalenciji počinitelja kaznenih djela seksualne prirode prevladavaju muškarci, broj ženskih počiniteljica nikako ne treba zanemariti (Mužinić i Vukota, 2010). Govoreći o etiološkom pogledu na počinjenje seksualnih delikata od strane žena možemo istaknuti postojanje socijalne izolacije u djetinjstvu, otuđenje, manjak socijalnih vještina i kompetencija. Mužinić i Vukota (2010) ističu kako se seksualne delinkventice dijele u tri kategorije. Prva se naziva učiteljica/ljubavnica, a odnosi se na počiniteljicu koja ulazi u vezu s dječacima u razdoblju pretpuberteta i adolescencije, a primarni joj je motiv poučiti žrtve seksualnosti. Druga kategorija predstavlja skupinu predisponiranih žena koje su i same bivale žrtvama seksualnog zlostavljanja te koje postaju zlostavljači s ciljem rješavanja vlastitih trauma. Žrtve te skupine počiniteljica su najčešće njihova vlastita djeca. Treća kategorija se

odnosi na počiniteljice koje djeluju pod prisilom muškarca. Ta skupina zlostavlja u sudioništvu s muškarcem koji najčešće vodi glavnu riječ. Žrtve su im djeca iz obitelji ili izvan obitelji. Gennon i Rose (2018) opisuju vremenski slijed kontekstualnih, bihevioralnih, kognitivnih i afektivnih događaja koji rezultiraju seksualnim zlostavljanjem od strane žena koji se može podijeliti u tri glavna dijela. Prvi se odnosi na pozadinske čimbenike (iskustva iz djetinjstva, adolescencije i rane odrasle dobi), drugi na razdoblje prije kaznenog djela (događaji koji su se dogodili do godinu dana prije prekršajnog ponašanja i neposredno prije razdoblja prekršaja), a treći na kazneno djelo i razdoblja nakon njegova počinjenja (odnosno to su čimbenici koji se javljaju u vrijeme ili neposredno nakon kaznenog djela).

U literaturi se navodi kako važnu ulogu u razvoju ženskog seksualnog zlostavljanja imaju kognitivni, bihevioralni, emocionalni i okolinski čimbenici koji objašnjavaju sličnosti i razlike između muških i ženskih počinitelja, razvoja njihove ranjivosti i stila zlostavljanja (Gennon, Rose i Ward, 2008; prema Mužinić i Vukota, 2010). Neke od razlika između muških i ženskih počinitelja navodi Matthes još 1998. godine (prema Mužinić i Vukota, 2010), a kaže kako žene pri počinjenju rjeđe koriste nasilje, manje prijete, lakše prihvaćaju odgovornost za djelo te si teže opraštaju. Ista autorica navodi kako su terapijski rezultati sa ženama dobri te da prema informacijama probacijske službe jedna od 40 počiniteljica koje su prošle program čini recidiv.

3.4. Teorije o počinjenju seksualnih delikata

Iako ne postoji teorija koja u potpunosti može obuhvatiti spoznaje o tematici počinitelja seksualnih kaznenih djela, teorije o seksualnim deliktima nastoje objasniti zašto ljudi čine kaznena djela seksualne prirode te odgovoriti na pitanja o karakteristikama počinitelja, a služe za razvoj instrumenata procjene i programa prevencije i tretmana počinitelja seksualnih delikata. Osim toga njima se nastoje utvrditi okolnosti koje dovode do recidiva te čimbenici koji mogu utjecati na smanjenje vjerojatnosti ponovnog počinjenja kaznenog djela (Mužinić i Vukota, 2010). Otegotna stavka u tom slučaju je činjenica da postoji velika razlika među počiniteljima, žrtvama te samom načinu počinjenja različitih djela. U tom pogledu Ward i suradnici (2006; prema Mužinić i Vukota, 2010) navode kako se teorije o seksualnim deliktima mogu podijeliti na multifaktorske i jednofaktorske teorije te deskriptivne modele i tretmanske teorije.

Jednofaktorskim teorijama pripadaju teorije kognitivnih distorzija, teorije nedostatne empatije, teorije devijantnih seksualnih preferenci, feminističke teorije seksualnog zlostavljanja djece, teorije manjka intimnosti te teorije rizika. Deskriptivni modeli su model prevencije relapsa, model samoregulacije, lanac počinjenja delikta, krug počinjenja i procesni model delikta, a u tretmanske teorije ubrajamo model rizika i kriminogenih potreba, klasifikaciju i tretman, teorije utemeljene na moći te teorije tretmanske responzivnosti. U multifaktorske teorije spadaju Finkelhorova teorija koja pretpostavlja postojanje preduvjeta koji moraju biti zadovoljeni kako bi došlo do seksualnog zlostavljanja djeteta (motivacija, prevladavanje inhibitora te prevladavanje otpora), kvadripartitni model Halla i Hirschmana koji pretpostavlja postojanje čimbenika koji pridonose spolnom zlostavljanju (psihološka i seksualna pobuđenost, kognitivne distorzije, problemi osobnosti, nekontroliranje afekata), Malamuthov model seksualne agresije, evolucijska teorija seksualnih delikata te integrirana teorija i model staza koji će u nastavku rada biti konkretnije objašnjeni (Ward i sur., 2006; prema Mužinić i Vukota, 2010).

Naime, jedna od najsnažnijih teorija prihvaćenih među kliničarima, ali i praktičarima upravo je Marshallova i Barbarejeva integrirana teorija koja objašnjava razvoj i sadržaj seksualnog zlostavljanja, silovanja i ostalih seksualnih devijacija (Mužinić i Vukota, 2010). Radi se o složenoj i dinamičnoj teoriji koja obuhvaća psihološke, biološke, socijalne, situacijske i kulturne čimbenike. U skladu s tim, prema ovoj teoriji na činjenje seksualnih delikata mogu utjecati biološki procesi, razvojna iskustva, stavovi i psihološka ranjivost te kulturne norme. Poseban naglasak stavlja se na čimbenike ranjivosti poput nesigurne privrženosti, niskog samopoštovanja, slabe sposobnosti savladavanja teškoća te neadekvatnih interpersonalnih vještina koji u interakciji s muškim hormonima u pubertetu mogu pogodovati razvoju agresivnog seksualnog ponašanja. Prema integriranoj teoriji upravo rani razvoj predstavlja važan stadij za kreiranje ranjivosti za seksualne delikte. Uz razvojne i biološke čimbenike važno je spomenuti i socijalno kulturološke, a na tom se području najviše govori o razvoju stavova, učenja o spolnim ulogama i prihvatljivom seksualnom ponašanju. Na samome kraju treba obratiti pažnju i na situacijske čimbenike koji se izdvajaju kao česti okidači seksualnog nasilja. Kao dva najučestalija situacijska čimbenika u literaturi se spominju alkohol i bijes koji počinitelj usmjerava prema žrtvi (Mužinić i Vukota, 2010).

Osim integrirane teorije, značajnim se pokazao i model staza koji je nastao upravo od elemenata integrirane teorije u kombinaciji s elementima Finkelhorovog i Hirschmanovog modela (Mužinić i Vukota, 2010). Autori modela, Ward i Siegert (2006; prema Mužinić i

Vukota, 2010), sve probleme kod počinitelja seksualnih delikata (prije svega na štetu djece) organiziraju u četiri klastera. Radi se o klasterima teškoća u prepoznavanju i kontroli emocionalnih stanja, socijalnoj izolaciji, usamljenosti i nezadovoljstvu, kognitivnim distorzijama te devijantnim seksualnim fantazijama i uzbuđenju. Na probleme se gleda kao rezultat interakcije čimbenika ranjivosti (nedostatak bliskosti, devijantan seksualni skript, poremećaj emocionalne regulacije te kognitivne distorzije), a model se sastoji od pet etioloških staza od kojih svaka ima jedinstven profil i predstavlja ilustraciju određenog tipa zlostavljača (Ward i sur., 2006; prema Mužinić i Vukota, 2010).

4. TRETMAN SEKSUALNIH DELINKVENATA

Tretman seksualnih delinkvenata zahtjeva posebnu pozornost prvenstveno jer se radi o djelima koja spadaju u red najtežih delikata zbog toga što predstavljaju napad na spolnu slobodu, čast i ugled te život i tijelo osobe (Mužinić i Vukota, 2010). Tretman počinitelja seksualnih delikata odnosi se na skup intervencija s ciljem pružanja pomoći počinitelju u promjeni njegovog ponašanja, poučavanja o načinima na koje se ponašanje može kontrolirati, pomoći u razvoju samokontrole te promjeni stavova prema djelu (Vlada RH, 2022). Važno je naglasiti kako je glavni cilj tretmanskim intervencijama smanjenje vjerojatnosti recidivizma, to jest ponovnog počinjenja kaznenog djela (Kercher i Long, 1991). Uspješni tretman počinitelja seksualnih delikata treba započeti procjenom rizičnosti za počinjenje novog kaznenog djela, a neki autori navode i važnost procjene kriminogenih potreba. Rizičnost počinitelja za počinjenje novog kaznenog djela ovisi o statičkim i dinamičkim čimbenicima (Yates, 2003; prema Mužinić i Vukota, 2010). Statički čimbenici karakteristični za ovu skupinu počinitelja najčešće su prethodna delinkvencija (seksualna ili neseksualna), rani početak seksualne delinkvencije, mlađa životna dob, počinjenje raznolikih seksualnih kaznenih djela, muške i dječje žrtve izvan obitelji te prethodna neuspješna uključenost u tretmanima. Najčešći dinamički čimbenici su kognitivne distorzije, devijantne seksualne fantazije, seksualno devijantni stil života, manjak intimnosti, smanjena samoregulacija, impulzivnost, kriminalna ličnost te ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (Yates, 2003; prema Mužinić i Vukota, 2010). Mužinić i Vukota (2010) navode kako literatura upućuje na to da je zbog različitih statičkih i dinamičkih čimbenika, počiniteljima seksualnih delikata nužno ponuditi različite oblike tretmanskim intervencijama (različitog intenziteta) te pritom voditi računa o njihovim tretmanskim potrebama. U skladu s

tim, Yates (2003; prema Mužinić i Vukota, 2010) navodi da se u tretmanu počinitelja seksualnih kaznenih djela koriste različiti oblici tretmana poput psihoterapijskog tretmana, organskih i fizičkih tretmana, farmakoloških intervencija, bihevioralnog rekondicioniranja, multifacetne kognitivno bihevioralne intervencije te modela prevencije ponovnog počinjenja kaznenog djela.

4.1. Psihoterapijski oblici tretmana

Iako postoje rasprave o tome je li liječenje seksualnih prijestupnika uopće učinkovito, najšire prihvaćenim i empirijski podržanim modelom se često smatra kognitivno-bihevioralni model tretmana (Hanson i sur., 2002; Lösel i Schmucker, 2005; prema Yates, 2013). Na temelju bihevioralnih i kognitivnih teorija te modela socijalnog učenja seksualni delikti konceptualizirani su kao bihevioralni i kognitivni obrasci koji se razvijaju i održavaju kao rezultat modeliranja, učenja opažanjem i potkrepljenjem ponašanja, stavova, i mišljenja. Fokus liječenja je na mijenjanju kognitivnih i afektivnih obrazaca ponašanja povezanih sa seksualnim prijestupom (npr. zamjena devijantnih seksualnih ponašanja s nedevidantnim, prosocijalnim ponašanjima). U skladu s tim, liječenje cilja na takve odgovore kao što su oni su povezani sa specifičnim dinamičkim čimbenicima rizika za koje se zna da su povezani s rizikom od ponovnog činjenja kaznenog djela (Yates, 2013).

U praktičnoj primjeni kognitivno-bihevioralni tretman uključuje promjenu stavova te rad na kognitivnim distorzijama, baveći se općim vještinama samoregulacije kao što su rješavanje problema, poboljšanje seksualnih, intimnih i društvenih odnosa, upravljanje afektivnim stanjima, razvoj adaptivnih kognitivnih sposobnosti te bavljenje seksualnom samoregulacijom i smanjenjem devijantnog seksualnog uzbuđenja (Barbaree i Marshall, 1998; Marshall i sur., 1999, 2006; Yates, 2002, 2003; Yates i sur., 2000, 2010; prema Yates, 2013). Yates (2003; prema Mužinić i Vukota, 2010) govoreći o najvažnijim komponentama kognitivno-bihevioralnih tretmana navodi tretiranje kognitivnih distorzija i poricanja, povećanje empatije prema žrtvi, smanjenje deficita intimnosti i bliskosti, razvoj upravljanja emocijama, smanjenje seksualnih preferencija te jačanje samoregulacije. Nadalje, važan element ovog oblika tretmana je i identificiranje čimbenika koji dovode do počinjenja kaznenog djela seksualne prirode, a zapravo se radi o raznim situacijama, osjećajima i mislima koje dovode do pojave rizika za počinjenja kaznenog djela (Laws, 2003; prema Mužinić i Vukota, 2010). Osim rada na mislima i emocijama, kognitivno-bihevioralna terapija se bavi i treniranjem socijalnih vještina i asertivnosti, razvojem tehnika suočavanja sa stresom,

treningom komunikacijskih vještina, ali i seksualnim edukacijama (Kolko i sur., 2004; prema Mužinić i Vukota, 2010).

Pristup prevencije relapsa dugo je bio dominantan pristup tretmanu seksualnih prijestupnika, a usprkos nedostatku empirijskih dokaza koji podupiru njegovu učinkovitost sa seksualnim prijestupnicima, učinkovitim se smatra i danas (Yates, 2013). Ovaj pristup je privukao pažnju kliničara koji provode liječenje seksualnih prijestupnika i primijenjen je na liječenje ove skupine nakon revizija kako bi se model prilagodio toj populaciji (Zakoni, 1989; Marlatt i Gordon, 1985; Marques, Day, i Nelson, 1992; Piters, 1990; Pithers i dr., 1988; prema Yates, 2013). Cilj Modela prevencije relapsa, kako je prvobitno zamišljen, bio je pomoći pacijentima da prepoznaju, predvide i spriječe visokorizične situacije koje bi mogle dovesti do ponovnog počinjenja djela (Marlatt, 1982; prema Yates, 2013). Prilagodbu modela za počinitelje seksualnih prijestupnika su 80ih godina napravili Pithers, Marques, Gibat i Marlatt, a model tada postaje jedna od važnih komponenti kognitivno bihevioralnog tretmana (Laws, 2003; prema Mužinić i Vukota, 2010).

Model samoregulacije razvijen je posebno za seksualne prijestupnike na temelju principa samoregulacije ponašanja, a sastoji se od devet faza (Baumeister i Heatherton, 1996; Karoly, 1993; Thompson, 1994; prema Yates, 2013). Model izričito uzima u obzir način na koji pojedinci reguliraju svoje ponašanje kako bi postigli ciljeve, a u skladu s tipom počinitelja o kojima je riječ, ciljevi uključuju i inhibitorne i izbjegavajuće ciljeve (usmjerene na izbjegavanje neželjenih stanja ili ishoda) i apetitivne ili pristupne ciljeve (usmjerene prema postizanju željenih stanja i ishoda). Počinitelji s ciljevima izbjegavanja žele ili se pokušavaju suzdržati od činjenja kaznenih djela, dok počinitelji s ciljevima pristupa aktivnije traže mogućnosti za postizanje prijestupa (Yates, 2013). Postizanje ciljeva temelji se na sposobnosti pojedinca za samoregulaciju. Tako neki počinitelji ne uspijevaju kontrolirati ponašanje (nedovoljna regulacija/dezinhibicija), drugi pokušavaju aktivno kontrolirati svoje ponašanje koristeći strategije koje su u konačnici kontraproduktivne i neučinkovite (pogrešna regulacija), a treća skupina nema deficite samoregulacije (Ward i sur., 1995, 2004, 2006; Yates, 2007; Yates i Kingston, 2005; prema Yates, 2013). Kingston, Yates i Firestone (2012) u sklopu svog istraživanja iznose podatak da pojedinci koji posjeduju netaknutu samoregulaciju mogu imati koristi od liječenja koje cilja na seksualnu devijaciju, dok pojedinci koji slijede automatski pristupni put mogu biti prikladniji za intervencije koje nadilaze specifične domene seksualnih prijestupnika (tj. opće kriminogene potrebe).

Model dobrih života (GLM) još je jedan od pristupa koji se koristi u tretmanu seksualnih prijestupnika, a razvijen je kao rezultat utvrđenih nedostataka modela rizičnih i zaštitnih čimbenika (RNR model) (Ward i Braun, 2004; Ward i Gannon, 2006; Ward, Melser, i Yates, 2007; Ward i Stewart, 2003; prema Yates, 2013). Konkretnije, RNR pristup kritiziran je kao nedovoljno učinkovit u tretmanu zbog fokusa na nedostatke, upravljanje rizicima i izbjegavanje ciljeva, kao i nesposobnosti da dovoljno motivira klijente na promjenu (Mann i sur., 2007; Ward i Gannon, 2006; Ward i sur., 2007; prema Yates, 2013). To je od osobite važnosti s obzirom na to da seksualni prijestupnici obično nisu posebno motivirani za sudjelovanje u liječenju (Thornton, 1997; prema Yates, 2013), što rezultira potrebom za motivacijskom pristupu liječenju (Prescott, 2009; prema Yates, 2013).

Iako postoji širok spektar različitih oblika tretmana te su u ovom radu navedeni samo neki od njih, najučinkovitijim se smatraju intervencije temeljena na empirijski dokazanim modelima i metodama koje na neki način integriraju različite pristupe. Takav tretman pokazuje najveće smanjenje recidivizma te povećanje kvalitete života prijestupnika, a samim time najviše doprinosi sigurnosti zajednice (Yates, 2013).

4.2. Kemijska i kirurška kastracija

Tijekom povijesti je kastracija počinitelja seksualnih prijestupa bila vrlo česta mjera kažnjavanja. Iako je praksa kastracije u mnogim državama zamijenjena dugotrajnim kaznama zatvora, u 20. se stoljeću javlja kao medicinski tretman počinitelja seksualnih kaznenih djela koji su visoko rizični za ponovno počinjenje kaznenog djela (Bilokapić, 2010). Kastracija se definira kao postupak odstranjivanja testisa, a u širem smislu kastracija se odnosi na svaku intervenciju koja sprječava lučenje ili normalno funkcioniranje spolnih hormona. Kirurška kastracija kirurški je zahvat kojim se odstranjuju ili umrtvljuju testisi čija je jedna od uloga lučenje muških spolnih hormona, odnosno testosterona. Ovim se postupkom značajno snižava razinu testosterona u tijelu muškarca i tako se nastoje smanjiti njegovi seksualni nagoni (Bilokapić, 2010).

U modernom zakonodavstvu praksa kastracije seksualnih delinkvenata vraća se u obliku kemijske kastracije. Pojmom kemijska kastracija označava se farmakološki postupak usmjeren na blokadu spolnih impulsa korištenjem adekvatnih kemijskih supstanci u obliku tableta, injekcija ili potkožnih implantata (Bilokapić, 2010). S ciljem zaštite društva odnosno zajednice

te kažnjavanja počinitelja, kemijska kastracija javlja se kao novi, humaniji oblik tretmana počinitelja (u odnosu na kiruršku kastraciju). U skladu s tim, napretkom farmakoterapije, to jest korištenjem lijekova koji utječu na smanjenje razine testosterona nastoji se smanjiti stopa ponovnog počinjenja kaznenog djela od strane osuđenih počinitelja. Upravo su to razlozi zbog kojih se u mnogim državama poput SAD-a i nekih europskih država kemijska kastracija kao oblik tretmana počinitelja legalizira. Zakoni kojima se regulira pitanje kemijske kastracije većinski počivaju na uvjerenju da je kemijska kastracija učinkovita u smanjenju društvene štete te da je, za razliku od kirurške kastracije, reverzibilna i da se može prekinuti u svakom trenutku (Bilokapić, 2010).

Neki autori navode da psihoterapijski oblici tretmana sami nisu učinkoviti u liječenju svih seksualnih delinkvenata (Stone i sur., 2000; prema Tullio, 2009). Štoviše, neki od počinitelja neće čak niti potražiti liječenje ako im njihovi nagoni ne uzrokuju velike probleme ili će potražiti pomoć tek kada ih sud prisili na liječenje (Bahroo, 2003; prema Tullio, 2009). Prihvatljivim se čini ideja prema kojoj bi počinitelje seksualnog nasilja trebalo kazniti redovitim kaznama, a nakon toga podvrgnuti tretmanu. Pritom bi glavnu ulogu trebao imati psihoterapijski tretman kao civiliziraniji način tretiranja počinitelja. Iako kemijska kastracija zvuči okrutno, smatra se kako je taj oblik tretmana jedan od civiliziranih oblika liječenja koji su korišteni na počiniteljima kaznenih djela seksualne prirode (Harrison, 2007; prema Tullio, 2009). Tullio (2009) tvrdi kako se radi tek o vrsti hormonske terapije koja oduzima počiniteljevu seksualnu želju. Terapija može izazvati neugodne nuspojave, ali su uglavnom reverzibilne, a postupak općenito izaziva vrlo malo boli i patnje (Harrison, 2007; prema Tullio, 2009). Čak i Katolička crkva u potpunosti podržava postupak pa je tako osnovan Institut sv. Luke u Sjedinjenim Američkim Državama 1985. gdje svećenici koji su počinili seksualna kaznena djela prolaze kroz kombinaciju savjetovanja i kemijske kastracije (Tullio, 2009). Isti autor također navodi da se radi o postupku koji je jeftiniji od troškova zadržavanja počinitelja u zatvorima i bolnicama, što ga čini gotovo savršenim rješenjem. Iako primjena kemijske kastracije ima nevjerojatan učinak zadržavanja pedofila ili zlostavljača djece od činjenja kaznenih djela seksualne prirode, znanstvenici se ne slažu oko pitanja kako dugo se lijek treba primjenjivati (Gijs i Gooren, 1996; prema Tullio, 2009). Neki znanstvenici naglašavaju da bi hormonska terapija trebala biti primjenjivana nekoliko mjeseci, drugi do pet godina, a neki znanstvenici tvrde da uzimanje ovih lijekova nikada ne smije prestati (Tullio, 2009).

5. STAVOVI JAVNOSTI O POČINITELJIMA SEKSUALNIH DELIKATA

Proučavanje stavova prema seksualnim prijestupnicima popularna je tema za empirijska istraživanja osobito u svrhu proučavanju društvenih pogleda na sustav kaznenog pravosuđa (Bartels, Harper, Hogue, 2017). Teorijski prikazi iz kriminoloških i društvenih znanosti pokazuju da bi stavovi javnosti prema seksualnim prijestupnicima mogli imati duboke implikacije na donošenje odluka o postupanju s njima (LeBel, Burnett, Maruna i Bushway, 2008.; Willis, Levenson i Ward, 2010; prema Bartels i sur., 2017). Slično tome, Sanghara i Wilson (2010; prema Maloić, 2021) navode kako stereotipne predodžbe vode ka stereotipnim načinima razmišljanja, a samim time i postupanja, a pritom se ignoriraju realni statistički podaci i rezultati istraživanja, što dovodi do niza negativnih posljedica. Tako stereotipni stavovi mogu doprinijeti manjem broju prijava seksualnih kaznenih djela i tako izbjegavanju kažnjavanja. Također, stavovi prema počiniteljima seksualnih delikata važni su jer utječu na niz područja povezanih s uspješnom reintegracijom počinitelja u zajednicu (Willis i sur., 2010; prema Bartels i sur., 2017).

Kao odgovor na visoku razinu javnog straha od seksualnih zločina, znanstvenici su otkrili ekstremne stavove javnosti o kažnjavanju seksualnih prijestupnika (King i Roberts, 2015). Na primjer, u istraživanju Levensona i suradnika (2007; prema King i Roberts, 2015) koje je proučavalo stavove javnosti prema seksualnim prijestupnicima, pokazalo se da ispitanici smatraju da prosječna zatvorska kazna koju bi seksualni prijestupnik trebao odslužiti iznosi 38,8 godina. Slično tome, Mears i suradnici (2008; prema King i Roberts, 2015) otkrili su da, kada su upitani o primjerenom kazni za seksualne prijestupnike, za seksualni napad na odraslu osobu 94% ispitanika primjerenom smatra zatvorsku kaznu, a 97,1% preporučilo je istu kaznu za seksualni napad ili silovanje djeteta. Što se tiče najčešćih odgovora, Mears i suradnici (2010; prema King i Roberts, 2015) identificirali su popularan stav javnosti o potrebi primjene smrtne kazne za silovatelje (47%) i zlostavljače djece (65%). U globalu ove studije govore o čvrstim stavovima javnosti koji podupiru vrlo stroge kazne za počinitelje kaznenih djela seksualne prirode (King i Roberts, 2015). Međutim, važno je napomenuti da su te studije procjenjivale relativno širok spektar stavova o seksualnim prijestupnicima. Nadalje, Mears i sur. (2008; prema King i Roberts, 2015) otkrili su da 92% uzorka podupire registre počinitelja seksualnih delikata, a 76% podupire ograničenja boravka za seksualne prijestupnike s djecom žrtvama. Što se tiče registara počinitelja seksualnih delikata, Anderson i Sample (2008; prema

King i Roberts, 2015) otkrili su da, iako je gotovo 90% ispitanika bilo svjesno registra i izvijestilo je da se zbog toga osjećaju sigurnije, samo jedna trećina mu je pristupila.

Nadalje, studija Olvera i Barlowa (2010) ispitala je stavove javnosti prema kažnjavanju, tretmanu i percipiranoj opasnosti seksualnih prijestupnika. Sedamdeset i osam studenata ispunilo je anketni upitnik o stavovima prema seksualnim prijestupnicima. Dok su sudionici najčešće podržavali uvjerenje da kazne nisu dovoljno stroge, bili su skloni prihvatiti tretman i alternative duljim kaznama te su izbjegavali iznimno stroge kazne poput kirurške kastracija. Slično tome, u posljednje vrijeme u medijima nevladine organizacije i pojedinci u Hrvatskoj iznose zahtjeve za povišenje propisanih kazni te oštrije sudsko kažnjavanje počinitelja (Rittossa, 2018; prema Maloić, 2021). Nadalje, sudionici ranije spomenutog istraživanja su procijenili visoke stope seksualnog recidivizma (59%), iako procjenjuju i značajno manje stope recidivizma za liječene prijestupnike. Rezultati također podržavaju mišljenje da crte ličnosti mogu biti povezane s važnim društvenim stavovima, uključujući one prema seksualnim prijestupnicima (Olver i Barlow, 2010).

Na temelju velikog broja istraživanja javnog mnijenja o kriminalitetu, King i Roberts (2015) iznose rezultate koji govore o stavovima javnosti prema seksualnim kaznenim djelima. Cilj njihove studije bio je utvrditi odnose vrste delikta sa žrtvom i počiniteljem, spolom, dobi i percepcijama o potrebnoj kazni. Kao što je pretpostavljeno, ispitanici su pokazali više negativnih stavova u scenarijima koji uključuju ozbiljnija kaznena djela, muške počinitelje, starije počinitelje i mlađe žrtve. S obzirom na karakteristike ispitanika, žene i ispitanici nižeg stupnja obrazovanja imali su veću vjerojatnost da će prikladnim smatrati duže zatvorske kazne i zahtjeve za upisivanje počinitelja u registar. Sumarno, ovi su nalazi u skladu s hipotezom, kao i prethodnim istraživanjima. Iznenađujuće, spol žrtve nije bio značajna varijabla niti u jednom od modela, a značajnim se nisu pokazali niti godišnji prihodi ispitanika te izravne ili neizravne seksualne viktimizacije. S druge strane, varijable za koje je utvrđeno da značajno utječu na stavove ispitanika nisu iznenađujuće. Razumljivo je da teži prijestupi općenito trebaju rezultirati ozbiljnijim kaznama pa samim time stavovi javnosti prate tu logiku (King i Roberts, 2015). Osim toga, situacije koje uključuju starije prijestupnike i mlađe žrtve smatrane su ozbiljnijima, što je u skladu s modelom Picketta i sur. (2013; prema King i Roberts, 2015) usmjerenog na žrtve u pogledu percipirane štete. Još jedan od nalaza istog istraživanja govori o postojanju stava da seksualna viktimizacija od strane počiniteljica nije jednako teška kao što je slučaj u djelima koja počine muškarci. Suprotno od toga, za neke žrtve, seksualna viktimizacija od strane ženskog počinitelja predstavlja dublji osjećaj izdaje jer prkosi

tradicionalnim pogledima na ženstvenost i majčinstvo (Denov, 2004; prema King i Roberts, 2015). Ove naizgled široko rasprostranjene percepcije mogu spriječiti osobe koje su preživjele zlostavljanje od strane žena da prijave zločin, a također mogu prouzročiti neuspjeh adekvatne reakcije okoline za one koji prijave djela počinjena od strane ženskih počinitelja (King i Roberts, 2015).

Slika muškog počinitelja i ženske žrtve u seksualnim napadima potaknula je neke znanstvenike na ispitivanje u kojoj mjeri spol žrtve i počinitelja utječe na stavove o seksualnim deliktima. Na primjer, studija Rogersa i Daviesa (2007; prema King i Roberts, 2015) pokazala je da ispitanici smatraju da su muškarci počinitelji seksualnog zlostavljanje djece strože kažnjavani od ženskih počinitelja. Osim toga, seksualni napad od strane muškarca se smatrao težim od napada od strane žene, a muške žrtve muških počinitelja smatrane su manje krivima od muških žrtava ženskih počinitelja. Slično tome, Gakhal i Brown (2011; prema King i Roberts, 2015) otkrili su da stavovi forenzičkih stručnjaka, studenata i javnosti posebno prema ženama seksualnim prijestupnicama, općenito bivaju pozitivniji od onih prema muškarcima počiniteljima. Uz spol, važne varijable mogu biti i dob žrtve i počinitelja na način da se seksualni napadi koji uključuju odraslog počinitelja i dijete žrtvu često smatraju ozbiljnijim. Na primjer, Weekes, Pelletier i Beaudette (1995; prema King i Roberts, 2015) otkrili su da se seksualni prijestupnici čije su žrtve djeca smatraju najviše opasnima i nemoralnima. Slično tome, studija Ferguson i Irelanda (2006; prema King i Roberts, 2015) identificirala je najnegativnije stavove prema seksualnim prijestupnicima koji su počinili kaznena djela na štetu djece. Studija Sahlstroma i Jeglića (2008; prema King i Roberts, 2015) jedna je od rijetkih koja je ispitala stavove prema maloljetnim seksualnim prijestupnicima. Njihovi nalazi upućuju na to da se maloljetnički seksualni prijestupi smatraju vrlo ozbiljnim zločinom, međutim, potrebno je dodatno istraživati kako bi se ispitali ti stavovi i usporedili sa stavovima prema odraslim seksualnim prijestupnicima. Istraživanja pokazuju da demografski podaci i iskustva ispitanika također mogu imati utjecaja na stavove. Jedan od dosljednijih nalaza je da žene obično izvještavaju o većem strahu od seksualnih prijestupnika (Brown, Deakin i Spencer, 2008; Craig, 2005; Kernsmith i sur., 2009; Levenson i sur., 2007.; Phillips, 1998.; Pickett i sur., 2013.; Willis, Malinen i Johnston, 2013; prema King i Roberts, 2015). Neki istraživači također su otkrili da je veća vjerojatnost da će stariji, manje obrazovani pojedinci iz nižeg socioekonomskog statusa gajiti negativnije stavove prema seksualnim prijestupnicima (Brown, 1999; Mears i sur., 2008; Pickett i sur., 2013; Willis i sur., 2013; prema King i Roberts, 2015). Osim dobi i spola, još jedan korelat je prethodna viktimizacija, za koju se pokazalo da predviđa

blaže stavove prema seksualnim prijestupnicima (Ferguson i Ireland, 2006; Nelson, Herlihy i Oescher, 2002; prema King i Roberts, 2015).

Payne, Tewksbury, Mustaine (2010) u okviru svog istraživanja navode da većina ispitanika nije mislila da se seksualni prijestupnici mogu rehabilitirati, a otprilike jedan od deset ispitanika naveo je da ne zna je li rehabilitacija moguća. Isti autori navode kako samo dva iskustvena čimbenika utječu na uvjerenje da se seksualni prijestupnici ne mogu rehabilitirati. Tvrde kako oni koji su u mladosti bili fizički kažnjavani i oni koji su se koristili silom protiv svojih partnera češće vjeruju u to da nije moguće rehabilitirati seksualne prijestupnike. Također, samo jedna demografska varijabla bila je povezana sa negativnim stavovima o rehabilitaciji seksualnih prijestupnika, a radi se o nalazu da pripadnici manjinskih skupina rjeđe smatraju da seksualni prijestupnici mogu biti rehabilitirani. Autori smatraju kako postoje najmanje četiri preklapajuća izvora za nedostatak vjere u rehabilitaciju seksualnih prijestupnika. Prvo, moguće je da nedostatak vjere u rehabilitaciju potencijalno proizlazi iz nedostatka prihvatanja odgovarajućih strategija liječenja počinitelja seksualnih prijestupa među stručnjacima (Eccleston & Ward, 2006; Williams, 2004; prema Payne i sur., 2010). Jasno je da ukoliko oni koji su zaduženi za tretman seksualnih prijestupnika ne misle da se seksualni prijestupnici mogu rehabilitirati, onda iz toga slijedi da bi članovi društva mogli imati slična uvjerenja. Seksualni prijestupnici možda više od bilo koje druge skupine prijestupnika imaju negativnu reputaciju i u medijima i javnosti ih se često gleda s prijezirom (Payne i sur., 2010). U skladu s tim, stupanj stigme za seksualne prijestupnike često je daleko veći nego za ostale vrste prijestupnika.

5.1. Mitovi o seksualnim prijestupnicima

Brojni autori (Borhart i Plumm, 2015; Gakhal i Brown, 2011; Levenson, Brannon, Fortney i Baker, 2007; Luca-Mrđen, 2005; Vandiver, Braithwaite i Stafford, 2016; prema Maloić, 2021) navode uglavnom slične mitove koji postoje u društvu, a odnose se na počinitelje seksualnih delikata. Tako se najčešće spominje da:

1. počinitelji su žrtvama nepoznate osobe
2. počinitelji su uglavnom muškarci, a žrtve žene i djeca
3. seksualni delikti su vrlo česti te njihov broj raste

Jedan od najraširenijih mitova o seksualnim prijestupnicima je taj da su seksualni prijestupnici stranci svojim žrtvama. Često je i mišljenje da se radi o "prljavim starcima" ili "usamljenicima" (Borhart i Plumm, 2015). Jedno je istraživanje pokazalo da 90% roditelja upozorava svoju djecu na strance, ali manje od polovice upozorava svoju djecu na poznate odrasle osobe, adolescente, rođake, roditelje ili braću i sestre (Wurtele, Kvaternick & Franklin, 1992; prema Borhart i Plumm, 2015). Literatura navodi kako osobe poznate žrtvi češće počine seksualne delikte, pa tako Levenson i suradnici (2007; prema Borhart i Plumm, 2015) navode kako u mnogim slučajevima upravo članovi obitelji ili prijatelji počine ove prijestupe. Nadalje, Truman i Rand (2010; prema Borhart i Plumm, 2015) navode podatak Zavoda za statistiku pravosuđa iz 2009. godine koji govori kako 79% počinitelja biva poznato svojim žrtvama, što je u suprotnosti s 21% počinitelja koji su bili stranci svojim žrtvama. Stariji podatak iz 1992. godine (Morison i Greene; prema Borhart i Plumm, 2015) navodi kako je tek oko 20% optuženika podržalo mit o počinitelju koji je nepoznat žrtvi, a to se podudara i s novijim podacima. Još jedan od mitova je da počinitelji seksualnih delikata imaju nisku intelektualnu razinu funkcioniranja, a zlostavljanje čine jer ne znaju za bolje (Bolen, 2001; prema Sanghara i Wilson, 2006). Međutim, nisu pronađene razlike između osuđenih počinitelja seksualnih delikata i opće populacije kada je Wechslerova ljestvica inteligencije odraslih korištena za procjenu razine inteligencije (Groth, Burgess, Birnbaum i Gary, 1978 prema Sanghara i Wilson, 2006). Točnije, 80% počinitelja bilo je unutar normalnog raspona kvocijenta inteligencije (Groth i sur., 1978; Charles 2001 prema Sanghara i Wilson, 2006). Nadalje, javlja se i mit koji se odnosi na mišljenje da su počinitelji seksualnih delikata seksualno frustrirani muškarci, koji se ne mogu povezati sa ženama ili im nedostaje zdrav seksualni život. Stav je da se takvi počinitelji okreću spolnom općenju s djecom jer ne mogu ostvariti intimnost s odraslima (Bolen, 2001; prema Sanghara i Wilson, 2006). Još jedan od mitova je onaj o psihotičnom seksualnom prijestupniku (Bolen, 2001; Marshall i Norgard, 1988; prema Sanghara i Wilson, 2006). Tako su zatvorski službenici ocijenili seksualne prijestupnike (konkretno one koji su počinili kaznena djela na štetu djece) kao mentalno bolesne (Weekes et al., 1995; prema Sanghara i Wilson, 2006), a studenti su vjerovali da su seksualni prijestupnici mentalno bolesni i psihotični (Valliant i sur., 1994; prema Sanghara i Wilson, 2006). Međutim, samo kod 5% počinitelja seksualnih delikata javljaju se klinički značajni znakovi psihoza (Groth i sur., 1978; prema Sanghara i Wilson, 2006).

6. RECIDIVIZAM POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA

Često pitanje koje zabrinjava javnost je koja je vjerojatnost da će počinitelj kaznenog djela nakon izlaska iz zatvora ili izvršenja druge sankcije ponovno počiniti kazneno djelo, odnosno kolika je stopa recidivizma. Dakle, recidivizam je izraz koji se često koristi u kriminološkoj i pravosudnoj literaturi, a odnosi se na ponavljajuće kriminalne aktivnosti, odnosno ponovno počinjenje kaznenog djela (Payne, 2007). Zanimljiva je studija Alpera i Durosea (2019) koja je kroz 9 godina (2005 – 2014) pratila počinitelje seksualnih kaznenih djela. Rezultati studije govore da među osobama puštenim iz državnih zatvora u 2005., u 30 država, nakon odslužene kazne za silovanje ili seksualni napad, 8% je uhićeno za silovanje ili seksualni napad tijekom 9 godina nakon izlaska iz zatvora. Sveukupno 67% počinitelja seksualnih delikata puštenih 2005. je uhićeno barem jednom za bilo koju vrstu zločina tijekom razdoblja praćenja od 9 godina. Oko 3 od 10 (29%) počinitelja seksualnih delikata puštenih 2005. godine uhićeno je tijekom prve godine nakon puštanja na slobodu. Još jedan od rezultata iste studije ju da su seksualni prijestupnici pokazali manju vjerojatnost za ponovno uhićenje u odnosu na ostale skupine zatvorenika. Autori tu tezu potvrđuju podatkom da na uzorku od 401 288 zatvorenika, 67% počinitelja seksualnih delinkvenata biva ponovno uhićeno u razdoblju od 9 godina, dok je za imovinske delikte ta stopa 88%, za djela povezana s drogom 84% te djela nanošenja ozljeda 83%. Isto istraživanje također navodi da mlađi počinitelji seksualnih delikata češće od starijih bivaju ponovno uhićeni za novo kazneno djelo seksualne prirode. Tako navode da je gotovo 10% seksualnih prijestupnika u dobi od 24 godine (i mlađih), nakon puštanja na slobodu uhićeno zbog silovanja ili seksualnog napada unutar 3 godine od puštanja, u usporedbi s 3,0% onih koji imaju 40 ili više godina.

Nadalje, Harris i Hanson (2009) su također proveli studiju u kojoj su analizirali recidivizam počinitelja seksualnih kaznenih djela korištenjem podataka iz 10 studija praćenja odraslih seksualnih prijestupnika muškog spola (kombinirani uzorak 4,724). U meta-analizi navedeni su autori dali procjene recidivizma na temelju novih optužbi ili osuda za seksualne prijestupe, koristeći razdoblja praćenja od 5, 10 i 15 godina za nekoliko kategorija seksualnih prijestupnika. Procjena seksualnog recidivizma za sve seksualne prijestupnike u studiji bila je 14% u razdoblju od 5 godina, 20% nakon 10 godina i 24% nakon 15 godina. Važan nalaz koji je proizašao iz analiza je bio taj da je stopa ponavljanja kaznenog djela manja što su počinitelji dulje bili bez prekršaja. Rezultati su pokazali da većina seksualnih prijestupnika ne čini seksualni prijestup ponovo, da počinitelji koji čine djelo prvi put imaju značajno manju

vjerojatnost da će ponoviti seksualni prijestup od onih koji su imali prethodni seksualni prijestup te da je za počinitelje starije od 50 godina manja vjerojatnost da će ponoviti kazneno djelo nego što je to slučaj za mlađe počinitelje. Osim toga, jedna američka studija na uzorku od 9691 seksualnih prijestupnika dolazi do rezultata da u razdoblju od 3 godine tek 5,3% ispitanika počini novo kazneno djelo (recidiv) seksualne prirode (Langan, Schmitt i Durose, 2003; prema Harris i Hanson, 2009). O sličnom trendu izvještavaju i drugi autori (Gelb, 2007) te na temelju istraživanja službenih izvješća o prijestupima i samoprijava počinitelja, možemo uočiti da seksualni prijestupnici obično imaju niže stope recidiva nego druge skupine prijestupnika i da te stope variraju za različite podskupine seksualnog prijestupnika. Važno je uzeti u obzir da seksualni prijestupi općenito rjeđe bivaju prijavljeni policiji te je tamna brojka izrazito velika pa samim time incidenciju treba proučavati s oprezom (Gelb, 2007). Nadalje, Lievore (2004; prema Gelb 2007) je uočio da nije potpuno jasno ukazuju li niske stope seksualnog recidivizma na nedostatak mogućnosti za ponovno počinjenje kaznenog djela, na učinak rehabilitacije ili na ne otkrivanje naknadnih seksualnih zločina.

Možda najveću studiju recidivizma seksualnih prijestupnika izvršili su Langan, Schmitt, i Durose (2003). Studija je ispitivala recidivizam 9691 muških seksualnih prijestupnika puštenih iz zatvora u 15 država 1994. godine. Autori su detektirali stopu seksualnog recidivizma od 5,3% za cijeli uzorak seksualnih prijestupnika, na temelju uhićenja tijekom trogodišnjeg razdoblja praćenja. Gotovo četiri od deset (38,6 %) seksualnih prijestupnika u studiji vratilo se u zatvor u roku od 3 godine nakon puštanja zbog počinjenje novog zločina ili tehničkog prekršaja uvjetnog otpusta.

U okviru svoje studije, Langan, Schmitt i Durose (2003) proveli su komparativnu analizu recidivizma seksualnih i neseksualnih prijestupnika. Utvrdili su da su seksualni prijestupnici u studiji imali manji kriminalni povrat od neseksualnih prijestupnika (43% u usporedbi sa 68%), ali njihova stopa ponovnog uhićenja radi seksualnih kaznenih djela bila je četiri puta veća od stope za neseksualne prijestupnike (5,3% u usporedbi s 1,3%).

Zaključno, seksualni prijestupnici imaju znatno niže stope općeg recidiva, ali veće stope seksualnog recidivizma nego ostali prijestupnici. Opažene stope seksualnog recidivizma počinitelja seksualnih prijestupa u rasponu su od oko 5% nakon 3 godine do oko 24% nakon 15 godina (Przybylski, 2015).

Iako se pretpostavlja da će tretman smanjiti rizik od seksualnog recidiva, dopuštajući siguran povratak počinitelja u zajednicu, istina je da je provedeno relativno malo sustavnih

evaluacija učinkovitosti programa tretmana. Jedna od stvari koje treba uzeti u obzir je da ima manje statistički značajnih dokaza o učinkovitosti tretmana za silovatelje nego za zlostavljače djece (Lievore, 2004). Većina istraživanja o potonjoj skupini sugerira da se oni mogu promatrati kao generički "seksualni prijestupnici" i da se silovatelji mogu smatrati skupinom za koju je potrebno modificirati programe tretmana (Polaschek i King 2002; prema Lievore, 2004).

7. POSLIJEPENALNA ZAŠTITA POČINITELJA SEKSUALNIH DELIKATA

Poslijepenalna zaštita ima za cilj pomoći seksualnim prijestupnicima da se reintegriraju u zajednicu nakon što su pušteni iz zatvora. Iako je poslijepenalna zaštita važna tema u polju tretmana počinitelja kaznenih djela, bilo je relativno malo istraživanja koja se usredotočuju na specifične potrebe seksualnih prijestupnika koji izlaze iz zatvora (Daly, 2008). Jedna od rijetkih studija koje se bavi tom temom utvrdila je strategije poslijepenalne zaštite koje se mogu primjenjivati na seksualne prijestupnike. Uzimajući u obzir jedinstvene potrebe seksualnih prijestupnika, utvrđeno je nekoliko ključnih čimbenika za uspješnu reintegraciju, a neki od njih su dosljedan pristup i suradnja stručnjaka u ustanovama i zajednici, pripremanje za izlazak na slobodu za vrijeme boravka u zatvoru, prepoznavanje žrtve kao važnog dionika te razvijanje nadzora u zajednici (Bumby, Talbot, Carter, 2006; prema Daly, 2008) Većina odraslih i maloljetnih osuđenih seksualnih prijestupnika će se vratiti u zajednicu pod nadzorom. Stoga razumni proces povratka treba usmjeriti na dvostrane ciljeve zaštite zajednice i rehabilitacije seksualnih prijestupnika. Jedinstveni izazovi i rizici koje seksualni prijestupnici predstavljaju za javnost zahtijevaju specijalizirane pristupe njihovom nadzoru u zajednici. Proces povratka trebao bi se postupno kretati od restriktivnijeg prema manje restriktivnom nadzoru. Rizik bi trebao biti pažljivo i kontinuirano praćen putem periodičnih procjena rizika (Yoder i Farkas, 2017).

Neki seksualni prijestupnici (odrasli i maloljetnici) predstavljaju vrlo ozbiljan rizik za javnost i zaslužuju kaznene sankcije te strogi nadzor. Tendencija kod implementacije posebnih zakona o seksualnim prijestupnicima je da ih primjenjujemo široko, umjesto da ih rezerviramo za opasnije, visokorizične seksualne prijestupnike. Trenutni odgovor je tretiranje svih seksualnih prijestupnika kao predatora, neizlječivih recidivista. Opći zakoni i politike koji se primjenjuju na sve seksualne prijestupnike su kontraproduktivni i stvaraju emocionalni stres kod seksualnih prijestupnika koji na kraju može rezultirati njihovim ponovnim počinjenjem

kaznenog djela (Yoder i Farkas, 2017). Registrirani seksualni prijestupnici i dalje izvješćuju da su često izloženi negativnim posljedicama zakona i politika o seksualnim prijestupnicima (Frenzel i sur., 2014; prema Yoder i Farkas, 2017). Yoder i Farkas (2017) također navode kako opći zakoni ne utječu negativno samo na seksualne prijestupnike, već također pobuđuju strah i nepovjerenje među općom javnošću prema prijestupnicima i pozivaju na još strože politike. Štoviše, činjenica da većina zakona i politika o seksualnim prijestupnicima počiva na netočnim pretpostavkama i dezinformacijama rezultirala je mnoštvom neočekivanih i neželjenih kolateralnih posljedica koje utječu na seksualne prijestupnike, članove njihovih obitelji i drugih važnih osoba, žrtve i društvo općenito. Ove politike i zakoni moraju se razumno ponovno procijeniti u pogledu njihovih kolateralnih posljedica, posebno s obzirom na ogroman broj odraslih i maloljetnih seksualnih prijestupnika koji se vraćaju u svoje zajednice. Programi prije puštanja i povratka moraju razviti uravnotežen fokus na sigurnost zajednice i rehabilitaciju seksualnih prijestupnika, naglašavajući uključenost u zajednicu umjesto socijalne isključenosti putem kontrole i ograničenja (Birgden i Cucolo, 2011, Palermo i Farkas, 2013; prema Yoder i Farkas, 2017).

7.1. Zapošljavanje

7.1.1. Zapošljavanje počinitelja kaznenih djela

Zapošljavanje je ključno za održivost zajednice odnosno ostvarenje prihoda, ali je važno i za uspjeh reintegracije počinitelja kaznenih djela po izlasku iz zatvora (Visher i sur., 2005; Uggren i sur., 2005; prema Anazodo, Ricciardelli, Chan, 2019). Problem nastaje kada osoba počini kazneno djelo i biva osuđena, a počinitelji kaznenih djela često pridobiju etiketu društva koja ima negativne učinke na zapošljavanje (Waldfoegel, 1994; Western, 2002; prema Anazodo i sur., 2019). Osim toga, Apel i Sweeten (2010; prema Anazodo i sur., 2019) ističu da iako uhićenja i osude imaju izravan stigmatizirajući učinak, odlazak u zatvor je čimbenik koji će vjerojatno dovesti do izazova pri zapošljavanju zbog nevoljkosti poslodavaca da zapošljavaju osobe s kriminalnom prošlošću. Nadalje, iskustvo boravka u zatvoru smanjuje pristup stalnim poslovima, što otežava i ograničava potencijal pojedinca za zaradu (Western, 2002; prema Anazodo i sur., 2019). Diskriminaciju s kojom se suočavaju bivši zatvorenici je dokumentirala studija Graffam i sur. (2008; prema Anazodo i sur., 2019) koja je pronašla radnike australske službe za zapošljavanje koji su iskazali o niskoj razini povjerenja u sposobnosti pojedinaca s

kriminalnom prošlošću da pokažu vještine i karakteristike potrebne za dobro obavljanje svog posla. U usporedbi s drugim stigmatiziranim skupinama, Schmitt i Warner (2011; prema Anazodo i sur., 2019) su primijetili da je manje vjerojatno da će se zaposliti osobe s kriminalnim dosjeom nego osobe koje primaju socijalnu pomoć i oni s prazninama u zapošljavanju.

7.1.2. Čimbenici koji utječu na zapošljavanje

Istraživači su dokumentirali različite čimbenike koji pridonose sklonosti pojedinca da uspješno dobije i zadrži posao nakon otpuštanja iz zatvora ili kaznionice (Travis, 2005; prema Anazodo i sur., 2019). Gledajući faktore (osim stigme) koji bi mogli objasniti poteškoće pri zapošljavanju nakon otpuštanja, neki su otkrili da neadekvatna povijest zaposlenja, nedostatak obrazovanja i vještina te život u susjedstvu s visokom nezaposlenošću utječu na njihovu zapošljivost (D'Alessio i sur., 2015; Travis, 2005; Visher i sur., 2011; prema Anazodo i sur., 2019). Pojedinci s kriminalnom prošlošću također se suočavaju s osobnim izazovima, kao što su zabrinutost za tjelesno i mentalno zdravlje, zdravstveni problemi povezani sa zlouporabom sredstava ovisnosti, problemi u ponašanju i negativna slika o sebi (Dwyer, 2013; Hammett i sur., 2001; Scanlon, 2001; Atkin Armstrong, 2013; Fletcher, 2001; prema Anazodo i sur., 2019). Izazovi poput pronalaženja prikladnog smještaja, upravljanja ograničenim financijama i pristupa svakodnevnim potrepštinama i uslugama, dodatne su brige nakon puštanja na slobodu (Visher i Farrell, 2005; prema Anazodo i sur., 2019). Što je dulje trajanje zatvorske kazne, zatvoreniku može biti teži ponovni ulazak u zajednicu (Ricciardelli i Mooney, 2018; prema Anazodo i sur., 2019).

Holzer, Raphael, Stoll (2003) navode kako je dostupnost podataka o zapošljavanju bivših zatvorenika prilično ograničena. Osim toga, relativno niska zaposlenost i zarada zabilježena u malobrojnim istraživanjima za bivše zatvorenike mogli bi odražavati osobne karakteristike i ponašanja na tržištu rada, a ne učinke boravka u zatvoru. Većina studija koja se bavi tom tematikom pokušava usporediti zapošljavanje i zaradu bivših prijestupnika s onima promatranim prije zatvaranja i/ili uzorcima nekvalificiranih muškaraca koji se čine relativno usporedivim sa zatvorenici (u smislu obrazovanja i drugih demografskih obilježja). Isti autori govore o tome kako bivši zatvorenici imaju niz karakteristika koje uvelike ograničavaju njihovu mogućnost zapošljavanja i kapacitete zarade.

To uključuje:

- Ograničeno obrazovanje i kognitivne vještine
- Ograničeno radno iskustvo
- Zlouporaba sredstava ovisnosti i drugi fizički/mentalni zdravstveni problemi.

Na primjer, oko 70% prijestupnika i bivših zatvorenika napustilo je srednju školu (Travis i sur., 2001; prema Holzer i sur., 2003), a prema najmanje jednoj studiji, oko polovice ispitanih zatvorenika je nepismeno (Hirsch i sur., 2002; prema Holzer i sur., 2003). Osim toga, važnu ulogu ima i radno iskustvo koje su stekli prije zatvaranja koje je općenito bilo daleko ispod onoga što bi moglo biti u njihovoj odsutnosti sudjelovanja u kriminalu. Dakle, ako i kada nakon izlaska iz zatvora pokušaju ponovno ući na tržište rada, slabe vještine i vrlo ograničeno radno iskustvo koje donose sa sobom ograničavaju i zapošljivost i mogućnost zarade (Ellwood, 1982; Meyer i Wise, 1982; prema Holzer i sur., 2003). Osim toga, velik dio zatvorske populacije pati od zlouporabe sredstava ovisnosti i drugih zdravstvenih problema. Na primjer, oko tri četvrtine imalo je problema s ovisnošću, 2-3% ima AIDS ili su HIV pozitivni, 18% ima hepatitis C, a 15–20% navodi emocionalne poremećaje (Travis i sur., 2001, Hirsch i sur., 2002, Holzer i sur., 2003). Svi ovi čimbenici ograničavaju zapošljivost jer ograničavaju osnovnu spremnost za posao koju poslodavci gotovo univerzalno traže kao preduvjet za zapošljavanje (Holzer i sur., 2003). Također možemo razmotriti dvije vrste prepreka koje generiraju poslodavci: one koje se odnose na opće osobne karakteristike bivših zatvorenika naspram onih koje su izričito povezane s njihovim statusom bivšeg zatvorenika. Na primjer, loše vještine i radno iskustvo većine bivših prijestupnika općenito su u sukobu s vještinama i vrijednostima koje traže poslodavci (Holzer i sur., 2003).

Holzer i sur. (2003) navode obilježja poslodavaca koja imaju važnu ulogu u zapošljavanju bivših zatvorenika:

- Poslodavci su mnogo manje skloni zapošljavanju bivših zatvorenika nego bilo koje druge skupine u nepovoljnom položaju (npr. primatelja socijalne pomoći)
- Poslodavci se razlikuju u iskazanoj spremnosti da zaposle bivše zatvorenike prema karakteristikama njihovih poduzeća i radnih mjesta koja žele popuniti
- Također uzimaju u obzir prijestup koji je osoba počinila

Kreatori javnih politika također mogu poduzeti različite napore kako bi smanjili barijere pri zapošljavanju s kojima se suočavaju bivši zatvorenici, čime se poboljšavaju njihove mogućnosti zapošljavanja i zarade (Holzer, i sur., 2003). Takvi napori mogu uključivati sljedeće:

- Olakšavanje poslodavcima pri zapošljavanju zatvorenika dok su još u zatvoru
- Preispitivanje zakonske prepreke zapošljavanju bivših zatvorenika i regulacije kvalitete javnih informacija o kriminalnoj prošlosti
- Pružanje većeg financiranja za napore posredničkih agencija za povezivanje bivših zatvorenika s tržištem rada
- Proširenje financiranja i/ili napora za pružanje obveznica ili poreznih olakšica poslodavcima koji ih zapošljavaju
- Širenje financijskih poticaja za bivše prijestupnike

7.1.3. Zapošljavanje počinitelja seksualnih delikata

Brown, Spencer i Deakin (2007) izvještavaju o istraživanju provedenom u razdoblju od prosinca 2004. godine do svibnja 2005. čiji je cilj bio dati uvid u prepreke i mogućnosti zapošljavanja seksualnih prijestupnika. Isti autori navode kako se seksualni prijestupnici suočavaju s više prepreka ili većim preprekama pri dobivanju posla od većine ostalih prijestupnika. Naime, radi se o jednoj od rijetkih studija koje razmatraju pitanje seksualnih prijestupnika te prepreka i mogućnosti za njihovo zaposlenje nakon osude. U pilot verziji ove studije, istraživani su stavovi javnosti prema reintegraciji počinitelja seksualnih delikata. Rezultati su pokazali kako 15% ispitanih izjavljuje da vjeruju da seksualni prijestupnici ne bi trebali primati dodatnu podršku nakon puštanja na slobodu, dok je 43% bilo za pružanje podrške seksualnim prijestupnicima pri pronalasku posla. Većina seksualnih prijestupnika unutar njihove studije nije imalo odgovarajuće kvalifikacije i iskustvo koje bi ih činilo poželjnim na tržištu rada. Takve prepreke mogu se popraviti obukom i obrazovanjem, a za seksualne prijestupnike, koji se susreću s izrazito velikim preprekama pri zaposlenju, odgovarajuća obuka i obrazovanje je od posebne važnosti. Autori navode kako je važno ne zanemariti one dobro obrazovane i vješte među prijestupnicima kojima je zabranjeno raditi unutar svog bivšeg posla, a za tu je skupinu nužno osigurati mogućnost odgovarajuće mjere prekvalifikacije. Isti autori također navode kako je potrebno omogućiti osposobljavanje koje, ne samo da uzima u obzir nedostatke na tržištu rada, već također uzima u obzir činjenicu da zbog prirode njihovih kaznenih djela, neka radna mjesta neće im biti dostupna nakon otpuštanja iz zatvora. Rolfe

(2001; prema Brown i sur., 2007) tvrdi da nespremnost poslodavaca da zapošljavaju počinitelje seksualnih kaznenih djela određuje individualni moralni kodeks, odnosno sustav vjerovanja poslodavca. Brown i suradnici (2007) otkrili su da je samo mali dio poslodavaca dao razloge koji reflektiraju vrijednosti (na primjer, „seksualni prijestupnici ne zaslužuju biti na poslu“) za nezapošljavanje seksualnih prijestupnika, za razliku od praktičnih razloga (npr. zabrinutost za sigurnost drugog osoblja). Međutim, čini se vjerojatnim da neki poslodavci imaju samo praktične brige u pogledu zapošljavanja počinitelja seksualnih delikata te bi razmotrili zapošljavanje ove skupine počinitelja ukoliko bi mogli biti razuvjereni po pitanju svojih briga.

Kao jednu od strategija za prevladavanje prepreka u zaposlenju počinitelja seksualnih delikata, Brown i sur. (2007) predlažu pokretanje vlastitog posla. Velik broj ispitanika izrazio je interes za tu mogućnost, ali mnogi počinitelji osuđeni za seksualne prijestupe nemaju vještine i iskustvo za uspješno vođenje vlastitog posla. Naposljetku, mnogi poslovi koji uključuju osobe koje rade kao samozaposleni mogu biti neprikladni za pojedince osuđene za određene vrste seksualnih delikata, posebno u pogledu rada s ljudima.

Ako se seksualni prijestupnici žele rehabilitirati i ponovno integrirati u zajednicu, važno je da im se pruži potpora i prilike za postati punopravni i aktivni građani. To možda neće dobiti podršku javnosti, jer osigurava resurse skupini prijestupnika za koje postoji malo tolerancije, međutim, većina seksualnih prijestupnika je puštena u zajednicu i učinkovitije je osigurati resurse i podršku u procesu rehabilitacije nego ulagati državna sredstva u održavanje skupine bivših prijestupnika koji malo ili nimalo ne doprinose dobrobiti zajednice (Brown i sur., 2007). Istraživanje (Hanson i Harris 1998; Kruttschnitt, Uggen i Shelton 2000; prema Brown i sur., 2007) ukazuje na to da zapošljavanje pomaže u procesu reintegracije i smanjuje rizik od ponovnog počinjenja kaznenog djela. Važno je da se uklanjaju nepotrebne prepreke zapošljavanju seksualnih prijestupnika održavanjem zaštitnih mjera koje pružaju zaštitu društva. Tako treba uspostaviti ravnotežu između suprotstavljenih pitanja dopuštanja počiniteljima koji su odslužili svoje kazne da se reintegriraju u društvo i zaštite javnosti od stvarnog rizika koji neki od tih pojedinaca predstavljaju. Ukoliko gledamo iz rehabilitacijske perspektive, jedna od funkcija kaznenopravnih sankcija je pomaganje u reintegraciji počinitelja te postoji moralna obveza da se pruži mogućnosti svim prijestupnicima da se u potpunosti reintegriraju. Seksualni prijestupnici pri zapošljavanju nakon izlaska iz institucije moraju se nositi s preprekama s kojima se svi prijestupnici suočavaju, ali i s nekim dodatnim koje proizlaze iz osjetljive prirode kaznenih djela koja su počinili. Poslodavci se susreću s pitanjem kako upravljati rizikom koji počinitelj može predstavljati i kakve bi mogle biti implikacije

zapošljavanja seksualnog prijestupnika za reputaciju njihove tvrtke (Brown i sur., 2007). Ono što je jasno iz ovog istraživanja je to da je potrebno promicati pozitivniji i socijalno uključiviji pristup postupanju s počiniteljima seksualnih delikata kako bi im se omogućila potpuna resocijalizacija.

7.2. Obitelj počinitelja seksualnih delikata

Bivši zatvorenici suočavaju se s ogromnim izazovima nakon izlaska iz zatvora, osobito u njihovoj reintegraciji u obiteljske odnose, a rezultati istraživanja pokazuju da je podrška obitelji ključna za izbjegavanje ponovnog zatvaranja. Malo je poznato, međutim, što se događa u tim odnosima, konkretno koliki je stupanj podrške, zašto obitelj olakšava uspjeh i koje vrste podrške su smislene (Martinez i Christian, 2009). Istraživanje Martineza i Christiana (2009) ispituje podršku obitelji bivših zatvorenika unutar dva konteksta; boravak s obitelji i prebivalište u kući na pola puta. Podaci su prikupljeni kroz dubinske intervjuje sa šest dijada bivših zatvorenika i članova obitelji. Rezultati istraživanja razlikuju se ovisno o prebivalištu bivšeg zatvorenika, što sugerira da je boravišni kontekst važan aspekt u prepoznavanju podrške i olakšavanju ponovnog smještaja bivših zatvorenika u obiteljske odnose i ponovnog pregovaranja o njima. Breese, Ra'el i Grant (2000; prema Martinez i Christian, 2009) zaključili su da bi mehanizmi socijalne podrške za bivše zatvorenike bili učinkovitiji u kombinaciji s boravkom u kući na pola puta te da ponovni ulazak u obitelj nije pogodovao uspjehu bivših zatvorenika. Autori su utvrdili da, bez obzira na razinu potpore obitelji koju primaju bivši zatvorenici, osim ako steknu vještine zapošljavanja i sudjeluju u intervencijama prije puštanja na slobodu, takva podrška samo odgađa neizbježan povratak u zatvor.

Naser i Visser (2006; prema Martinez i Christian, 2009) analizirali su podatke intervjuja 247 članova obitelji muških bivših zatvorenika koji se vraćaju svojim obiteljima u Chicagu. Autori su ispitivali vrste podrške koju su članovi obitelji pružali bivšim zatvorenicima i sustave socijalne podrške koje su obitelji koristile za sebe. Od obitelji koje su sudjelovale, 83% je bivšem zatvoreniku pružilo financijsku potporu, 76% je dopustilo pojedincu da živi s obitelji, a 40% je pomoglo bivšem zatvoreniku u pronalaženju stambenog prostora.

Osim samih obiteljskih odnosa, važni su i nalazi istraživanja koji pokazuju da odsutnost pojedinca zbog odlaska u zatvor uzrokuje emocionalnu patnju obitelji zatvorenika (Carlson i Cervera 1991; Hairston 2001, 2003; prema Martinez i Christian, 2009) i negativno utječe na

socioekonomsku stabilnost njegove ili njezine obiteljske zajednice (Clear, Rose i Ryder 2001; prema Martinez i Christian, 2009).

Obiteljske i rodbinske veze mogu biti nepopravljivo prekinute zbog prirode seksualnog prijestupa koji je počinio član obitelji, pogotovo ako su žrtve članovi same obitelji (Codd, 1998; prema Farkas i Miller, 2007). One obitelji koje se odluče ostati u kontaktu s osuđenim seksualnim prijestupnicima snose ogroman teret. Oslobođeni zatvorenici se oslanjaju na svoje obitelji za pomoć pri gotovo svim aspektima ponovnog života na slobodi, a pomoć se odnosi na stanovanje i zapošljavanje, financijsku potporu i općenitu podršku (Naser i La Vigne, 2006; prema Farkas i Miller, 2007). Neka istraživanja također naglašavaju ulogu obitelji u utjecanju na uspjeh bivših zatvorenika nakon puštanja na slobodu (Nelson i sur., 1999; prema Farkas i Miller, 2007).

Registrirani seksualni prijestupnici mogu izgubiti podršku obitelji i drugih značajnih osoba kada dožive negativne posljedice njihovog odnosa s počiniteljem (Evans & Cubellis, 2013; prema Yoder i Farkas, 2017). Često postoji strah da će osoba biti prepoznata kao netko tko je povezan s "perverznom" (Frenzel, Bowen, Spraitz, Bowers, i Phaneuf, 2014; prema Yoder i Farkas, 2017). Dugotrajne zatvorske kazne dovode do napetosti i poremećaja intimnih odnosa, a obiteljske uloge i odnosi mogu biti restrukturirani i članovi moraju pronaći način da se uklope u novu situaciju. Duga razdoblja odvajanja nepovoljno utječu na sposobnost komuniciranja i interakcije s članovima obitelji. Postoje velike poteškoće za registriranog seksualnog prijestupnika u ispunjavanju obiteljskih obaveza, kao i nemogućnost sudjelovanja u očekivanoj roditeljskoj dužnosti. (Levenson & Cotter, 2005; prema Yoder i Farkas, 2017).

Neki od glavnih izazova ponovnog života na slobodi s kojima se obitelji suočavaju uključuju emocionalne/psihološke probleme, stambeno pitanje, zapošljavanje, ekonomske poteškoće, narušavanje privatnosti, društvenu stigma i izolaciju (Farkas i Miller, 2007). Članovi obitelji osuđenih seksualnih prijestupnika osjećaju ekstremnu tjeskobu i proturječne emocije zbog njihovog izlaska iz zatvora. Neki članovi obitelji bili su primarne žrtve, dok se drugi moraju nositi sa stvarnošću onoga što je počinitelj učinio drugoj osobi (Yoder i Farkas, 2017).

Obitelji koje odluče prihvatiti zatvorenike koji se vraćaju imaju ogromnu odgovornost. Većina prijestupnika ima pozitivna očekivanja za njihov izlazak iz zatvora jer vjeruju da imaju obiteljske i društvene resurse na koje se mogu osloniti (Tewksbury & Cotes, 2012; prema Yoder i Farkas, 2017). Obitelji koje žive s registriranim seksualnim prijestupnikom vjerojatno će se suočiti s prijetnjama i uznemiravanjem od strane susjeda. Oni također prijavljuju uporni osjećaj

depresije, frustracije i stresa, osjećaj izoliranosti, srama i straha za vlastitu sigurnost (Yoder i Farkas, 2017).

Center for Sex Offender Management (2005) navodi kako ponovno ujedinjenje počinitelja i njegove obitelji mora biti namjeran i postupan proces koji treba biti započet samo ukoliko je to u najboljem interesu žrtve, obitelji i počinitelja. Za seksualne prijestupnike koji su u zatvoru, mogućnost intervencije prije izlaska na slobodu može olakšati sam proces i treba ju iskoristiti kao strategiju ponovnog ujedinjenja.

8. PRIMJERI DOBRE PRAKSE

8.1. Registri počinitelja seksualnih delikata

Bierie (2016) govoreći o registrima seksualnih prijestupnika navodi kako su se oni prvi put pojavili u SAD-u, u Kaliforniji sredinom 1940-ih. Registri seksualnih prijestupnika općenito se sastoje od dvije komponente, a to su postojanje transakcijske baze podataka za provođenje zakona koja sadrži osobne identifikatore, adresu i kriminalnu povijest za osuđene seksualne prijestupnike te prikaz dijelova tih informacija za neke prijestupnike putem web stranica dostupnih široj zajednici. Isti autor navodi kako su upravo registri seksualnih prijestupnika jedna od kriminoloških tema o kojima se najviše raspravlja te da se općenito smatraju vrijednima za javnost, zakonodavce i tijela za provođenje zakona. S druge strane, neki stručnjaci kritiziraju ovu mjeru, smatrajući ju skupom i neučinkovitom (Bierie, 2016).

Temeljna premisa registara seksualnih prijestupnika je da ljudi koji su osuđeni za seksualna kaznena djela u prošlosti imaju veću šansu za počinjenje novog seksualnog zločina (Bierie, 2016). Međutim, Craun, Simmons i Reeves (2011; prema Bierie, 2016) govore da će svega 5% novih kaznenih djela biti počinjeno od strane počinitelja koji su upisani u registar seksualnih prijestupnika. Isti autori navode kako je rizik za seksualni recidiv čak do 30 puta manji kada su u pitanju počinitelji koji su upisani u registar u odnosu na one koji nisu. Bush (2006; prema Bierie, 2016) navodi kako je jedan od važnih ciljeva registara počinitelja seksualnih delikata pružanje informacija roditeljima kako bi zaštitili svoju djecu od seksualnih prijestupnika koji bi mogli biti u njihovom susjedstvu. Većina seksualnih prijestupnika koji napadaju strance žive relativno blizu mjesta zločina (Lundrigan, Czarnomski i Wilson, 2010; Rossmo, 2000; prema Bierie, 2016). Isto tako, registar omogućava stanovnicima da budu svjesni počinitelja i da mogu

upozoriti policiju ako uoče sumnjivo ponašanje (npr. ukoliko osoba navedena kao seksualni prijestupnik poziva djecu iz susjedstva u svoju kuću). Zgoba i suradnici (2016) navode kako su dva primarna cilja registara seksualnih prijestupnika pomoć provoditeljima zakona u praćenju kretanja postojećih počinitelja i istraživanju novih te odvratanje pojedinaca od počinjenja seksualnih delikata.

Istraživanja u posljednja dva desetljeća općenito su ocjenjivala učinak registara usporedbom stope seksualnih prijestupa u zajednicama prije i nakon uvođenja registra (Bierie, 2016). Prescott i Rockoff (2011; prema Bierie, 2016) proveli su najveću i najopsežniju studiju o utjecaju registara na seksualna kaznena djela. To jest, ispitali su više vrsta seksualnih napada te usporedili stope seksualnih napada prije i nakon uvođenja registra. Njihova je analiza pokazala da su se seksualni zločini u prosjeku smanjili za 13% u zajednicama nakon uvođenja registra. Osim Sjedinjenih Američkih Država, u još nekim zemljama postoji neki oblik registra počinitelja kaznenih djela. Neke od tih zemalja su Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Njemačka, Kanada, Irska te Argentina (SMART, 2014).

Kada govorimo o učestalosti pristupanju građana registrima seksualnih prijestupnika, Klein i Cooper (2019) ističu kako je svega nešto manje od polovice ispitanika njihovog istraživanja barem jednom pristupilo registru. Sličan trend prikazuju i ostala istraživanja, govoreći da većina građana ne pristupa registru i ne provjerava tko su počinitelji kaznenih djela seksualne prirode (Anderson i sur., 2009; Anderson i Sample, 2008; Klein i Cooper, 2019). Isti autori skreću pozornost na činjenicu da građani često ne znaju kako koristiti informacije dobivene na registrima što može predstavljati problem.

Zanimljivo je istaknuti istraživanje provedeno u sklopu diplomskog rada naziva Stavovi stručnjaka o javnoj dostupnosti registra seksualnih prijestupnika u Hrvatskoj (Jug, 2022). Uzorak se sastojao od 7 stručnjaka koji se bave temama seksualnih delikata te su u doticaju sa žrtvama i/ili počiniteljima istih. Rezultati istraživanja upućuju na to da hrvatski stručnjaci smatraju kako registar seksualnih prijestupnika ne bi trebao biti javno dostupan, već treba biti dostupan ustanovama poput Ministarstva pravosuđa kako bi informacije iz registra pomogle u prevenciji seksualnih kaznenih djela, prepoznavanju, informiranju i educiranju žrtava i zainteresiranih građana te terapijskom radu sa počiniteljima i žrtvama. Javnu dostupnost registra stručnjaci smatraju potencijalno opasnom. Neke od negativnih posljedica koje izdvajaju su osjećaj lažne sigurnosti, sekundarnu viktimizaciju te osjećaj srama. Također navode moguće

uznemiravanje i zlostavljanje počinitelja i njihovih obitelji te povećanje stigme, ali i broja samoubojstava počinitelja (Jug, 2022).

Iako su nalazi istraživanja raznoliki te različiti autori zauzimaju drugačiji stav o učinkovitosti registara počinitelja seksualnih delikata, možemo zaključiti kako je riječ o praksi koja ima potencijala, bilo da je javno dostupna ili dostupna određenim institucijama.

8.2. Društvena podrška seksualnim prijestupnicima puštenima na slobodu

Socijalna interakcija osnovna je ljudska potreba (Cacioppo i Patrick, 2008; prema Meyers, Wright, Young i Tasca, 2017), a kazna zatvora onemogućava prijestupnicima da tu potrebu zadovolje. U isto vrijeme, održavanje odnosa s drugima značajno utječe na proces reintegracije počinitelja (Berg i Huebner, 2011; Jiang i Winfree, 2006.; Listwan, Sullivan, Agnew, Cullen i Colvin, 2013; prema Meyers, 2017). Nadalje, društvena podrška je poznati prediktor kriminalnog povratka seksualnih prijestupnika (Andrews i Bonta, 2010; prema Hawkins i Eddie, 2013), a pokazalo se kako intervencije koje sadrže element usmjeren na socijalnu podršku rezultiraju boljim tretmanskim ishodima (Hawkins i Eddie, 2013).

U svijetu se razvijaju razni programi s ciljem uključivanja društvene podrške u tretman počinitelja seksualnih delikata, a jedan od njih je i COSA (Circles of Support and Accountability). COSA je program nastao kao grupa za podršku nedavno puštenim, visoko rizičnim počiniteljima seksualnih kaznenih djela u zajednici, a osmislila ga je grupa zabrinutih građana u Kanadi (Wilson, Cortoni, Vermani, 2007). Kasnije je program formaliziran te njime upravlja Mennonite Središnji odbor Ontarija, a djelomično ga sponzorira Kaznena služba Kanade. Inicijativa Krugovi podrške i odgovornosti (COSA) izvorno je zamišljena kao sredstvo za pomoć visokorizičnim seksualnim prijestupnicima koji su pušteni na slobodu nakon isteka kazne. Unutar kanadskog saveznog kazneno-popravnog sustava, prijestupnici s najvećim rizikom od ponavljanja kaznenog djela obično ostaju u zatvoru do isteka kazne, nakon koje su pušteni bez formalnog procesa nadzora zajednice. Kao takvi, COSA projekti općenito ciljaju na muškarce koji su pušteni nakon što su odslužili cijelu kaznu, a za koje je procijenjeno da su pod velikim rizikom da ponove prijestup. Konkretno, COSA cilja na pojedince za koje se čini da će najvjerojatnije imati loše životne ishode zbog nedostatka prosocijalne podrške u zajednici. COSA također uključuje one počinitelje koji će vjerojatno privući značajnu medijsku pozornost (Wilson i sur., 2007). Cilj COSA-e je promicati uspješnu integraciju otpuštenih seksualnih prijestupnika u zajednicu putem pružanje podrške i zagovaranja odgovornog ponašanja u

zamjenu za siguran život u zajednici (CSC, 2002; prema Wilson i sur., 2007). Za uzvrat, njihova prava kao građana su zaštićena, a podržavajući bivše prijestupnike i pozivajući ih na odgovornost za njihove izbore u zajednici, šteta je smanjena. Time se povećava sigurnost zajednice, posebno tamo gdje postoji rizik za žene, djecu i druge ranjive osobe. Izvorni pilot projekt, sa središtem u Torontu pokrivaio je 100 krugova, a svaki vodi temeljni član koji je bivši prijestupnik i četiri do šest volontera iz zajednice. Volonteri su obučeni kako bi se osiguralo da razumiju povezane uloge i odgovornosti pomaganja visokorizičnim seksualnim prijestupnicima u zajednici (CSC, 2002; prema Wilson i sur., 2007).

U istraživanjima je analiziran utjecaj sudjelovanja u COSA-i na recidivizam. Prva skupina od 47 visokorizičnih seksualnih prijestupnika uključenih u COSA diljem Kanade nakon što su bili pušteni po isteku kazne upareni su sa skupinom od 47 visokorizičnih seksualnih prijestupnika koji su pušteni na slobodu nakon isteka kazne, ali nisu bili uključeni u COSA-u. Prijestupnici su usklađeni prema razini rizika, duljini vremena u zajednici, datumu i mjestu otpusta te prethodnoj uključenosti u specifični tretman seksualnih prijestupnika. Prosječno vrijeme praćenja bilo je 2,8 godina (34 mjeseci). Za potrebe istraživanja recidivizam je definiran kao nova optužba ili osuda za novo kazneno djelo ili za kršenje uvjeta koje je odredio sud. Rezultati pokazuju da su prijestupnici koji su sudjelovali u COSA-i imali znatno niže stope bilo kojeg oblika ponovnog počinjenja kaznenog djela nego što je to slučaj kod počinitelja usklađenih usporednih kaznenih djela koji nisu sudjelovali u COSA-i. Konkretno, počinitelji koji su sudjelovali u COSA-i imali su 83% smanjenje seksualnog recidivizma u suprotnosti od kontrolne skupine (2,1% naspram 12,8%), smanjenje od 73% u svim vrstama recidivizma za nasilna djela (uključujući seksualna – 8,5% u odnosu na 31,9%), i ukupno smanjenje od 72% općeg recidiva (uključujući nasilni i seksualni – 10,6% naspram 38,3%). Sve u svemu, sudionici COSA-e su bili odgovorni za znatno manje seksualnih, nasilnih i ostalih prijestupa u usporedbi s kontrolnom skupinom (Wilson i sur., 2007). Nadalje, nakon tri godine sponzoriranja pilot projekta u dolini Temze, Ministarstvo unutarnjih poslova Ujedinjenog Kraljevstva izvijestilo je o ishodima ponašanja za 22 počinitelja uključena u COSA-u. Njihovi rezultati su pokazali da niti jedan od ovih prijestupnika nije napravio novi seksualni delikt, a samo je jedan počinitelj optužen za kršenje sigurnosne mjere (Quaker Peace, 2005; prema Wilson i sur., 2007).

Osuđeni seksualni prijestupnici suočavaju se s jedinstvenim preprekama i izazovima nakon puštanja, a upravljanje, intervencija i nadzor nad registriranim seksualnim prijestupnicima trebali bi se provoditi uzimajući u obzir rizik pojedinca umjesto općenitog pristupa. Model COSA je evaluiran i utvrđeno je da ima značajan utjecaj na smanjenje

recidivizma (Wilson, Cortona i McWhinnie, 2009; prema Yoder i Farkas, 2017). Model se oslanja na timski pristup umjesto na individualni mentorski model kako bi se raspodijelila odgovornost i smanjio stres (Yoder i Farkas, 2017). Fox (2013; prema Yoder i Farkas, 2017) tvrdi da je snaga modela u odnosima koji se formiraju i bezuvjetnoj podršci koju tim pruža osuđeniku.

Značajnu ulogu u ovom modelu ima razina rizika pa se tako najveća pažnja usmjerava na one počinitelje koji su deklarirani kao visoko rizični. Volonteri postaju mreža osuđenikove obitelji/prijatelja i podrške. Oni čine unutarnji krug koji ne zamjenjuje podršku profesionalnih stručnjaka u pravosuđu i tretmanskom radu, već djeluje kao nadopuna socijalnim potrebama seksualnog prijestupnika (Petrunik, 2002; prema Yoder i Farkas, 2017). Volonteri modeliraju prosocijalne odnose i pomažu u ispunjavanju potreba važnih za povratak u zajednicu; stambenog pitanja, zaposlenja i poštivanja uvjeta nadzora (Van Rensburg, 2012; prema Yoder i Farkas, 2017). Osuđeni seksualni prijestupnici izvješćuju o stresu, usamljenosti, depresiji i osjećaju izolacije, a društvena izolacija je posebno problematična i može znatno utjecati na recidivizam (Fox, 2013; prema Yoder i Farkas, 2017). Društvena podrška za registrirane seksualne prijestupnike obično nedostaje, a prijestupnik se osjeća usamljeno i odbačeno od drugih. Obiteljski dom može biti smješten u zabranjenoj udaljenosti od vrtića, škole ili igrališta, a članovi obitelji se mogu bojati uznemiravanja ili zastrašivanja (Levenson i Cotter, 2005; prema Yoder i Farkas, 2017). U istraživanjima članova obitelji registriranih seksualnih prijestupnika, izvijestili su da su izopćeni, nisu poštovani i da ih susjedi stalno promatraju (Farkas i Miller, 2007; prema Yoder i Farkas, 2017). Istraživanja sugeriraju da su COSA modeli uspješni u poboljšanju kapaciteta za rješavanja ovih problema, ali i u značajnom smanjenju recidivizma kod visokorizičnih seksualnih prijestupnika (Wilson, Cortoni i Vermani, 2007; prema Yoder i Farkas, 2017). Istraživanja kako osuđenika, tako i volontera, ukazuju na općenito visoku razinu zadovoljstva procesom, osjećaja podrške i prihvaćanja te na jače uključivanje članova zajednice u nadzor i podršku seksualnim prijestupnicima (Wilson, Picheca i Prinxon, 2007; prema Yoder i Farkas, 2017).

8.3. Strukturirana pomoć u poslijepenalnom razdoblju

Osim društvene podrške, važnu ulogu u procesu reintegracije počinitelja kaznenih djela imaju i organizirane aktivnosti. Naime, zatvori i kaznonice predstavljaju organizirane i

strukturirane sustave, a nakon izlaska na slobodu zatvorenici često ta struktura nedostaje (Turanovic i sur., 2012; prema Denney, Tewksbury i Jones, 2014).

Jedan od projekata koji je usmjeren na pružanje strukturirane pomoći bivšim zatvorenici u snalaženju na slobodi je The Fortune Society. Riječ je o projektu koji ima dvostruku misiju, a to je obrazovati javnost i donositelje odluka o pitanjima kaznenog pravosuđa i pružiti osobama koje su prethodno bile u zatvoru vještine i usluge potrebne za izlazak iz kruga zločina i za izgradnju produktivnih života u zajednici. Projekt se sastoji od sveobuhvatnih usluga koje prethodno zatvorenim osobama mogu pomoći da se osjećaju sigurno te da se rehabilitiraju. U okviru projekta nudi se vrlo širok raspon usluga, a klijenti mogu odabrati na kojoj razini i koliko usluga žele primati. Neke od usluga su pomoć u rješavanju stambenog pitanja, treninzi životnih vještina, obrazovanje i edukacije te promocija mentalnog zdravlja i usluge vezane uz prevenciju širenja HIV-a (Boer Drake, LaFrance, 2007). Iako se radi o organizaciji koja se bavi svim prijestupnicima, a ne isključivo onima koji su počinili seksualno kazneno djelo, važno je napomenuti da se radi o projektu koji ne isključuje seksualne prijestupnike i počinitelje nasilnih delikata.

Osim prethodno spomenutog projekta, značajna je i organizacija Safer Foundation čija je misija pomoći ljudima s kaznenim dosjeom da pronađu posao i riješe probleme koji ih sprječavaju da taj posao zadrže. Organizacija radi na smanjenju recidivizma pomaganjem ranije zatvorenim osobama da preokrenu njihove živote i nudi više programa i usluga bivšim zatvorenici. Educirani članovi organizacije podučavaju korisnike vještinama važnim za vođenje uspješnih razgovora za posao te im pomažu da postanu spremni za pronalazak posla. Jedan od zanimljivih projekata koji je organiziran je i sajam poslova u zatvoru. Na sajmu zatvorenici čije su kazne blizu isteka stvaraju veze koje im mogu omogućiti brže zapošljavanje nakon izlaska na slobodu, a zatvorenici kojima je ostao dulji period kazne mogu vidjeti koje su mogućnosti dostupne i postati motivirani za rad na svojim vještinama dok su u zatvoru. Mnogi od zatvorenika koji se uključe u Safer Foundation dok su u zatvoru nastavljaju primati usluge od organizacije nakon što su pušteni iz zatvora. Zanimljiv je i nalaz koji pokazuje da klijenti koji su primili bilo koji oblik usluge iz SF organizacije imaju stopu recidiva od 28%, ukoliko su bili zaposleni najmanje 30 dana, stopa je bila 18%, a oni koji su zaposleni najmanje godinu dana, pokazuju stopu recidiva od 8% (Boer Drake, LaFrance, 2007). Kako je zaposlenje jedno od problematičnih stavki u životima počinitelja seksualnih delikata nakon izlaska iz zatvora ili kaznionice, programi poslijepenalne zaštite koji se bave pružanjem podrške u

traženju posla i osnaživanja osoba za zadržavanje istog uvelike mogu pomoći, kako u smanjenju stope recidivizma, tako i u reintegraciji i rehabilitaciji počinitelja.

8.5. Model zadržavanja

Model koji obećava sigurnost zajednice i praćenje, stvoren je od strane Centra za upravljanje seksualnim prijestupnicima, naziva se modelom zadržavanja (CSOM, 2016; prema Yoder i Farkas, 2017). Model zadržavanja razvijen je pri Odjelu za kazneno pravo Colorada i postao je popularan pristup u mnogim jurisdikcijama za tretman odraslih i maloljetnih seksualnih prijestupnika puštenih u zajednicu. Kombiniraju se unutarnje (mjere karakteristične za seksualne prijestupnike kako bi se razvila unutarnja kontrola nad devijantnim mislima) i vanjske mjere kontrole (službeni nadzor i praćenje poligrafom kako bi se odredila usklađenost s tretmanima i uvjetima nadzora) kako bi se učinkovitije nadzirali osuđeni seksualni prijestupnici (English i sur., 1998; prema Yoder i Farkas, 2017).

8.6. Elektronsko praćenje (EM) i globalno pozicioniranje (GPS)

Yoder i Farkas (2017) navode dvije relativno novije strategije nadzora seksualnih prijestupnika, a to su elektronsko praćenje (EM) i globalni pozicijski sustavi (GPS). Obavezno elektronsko praćenje seksualnih prijestupnika koji su pušteni u zajednicu u nekim je državama postalo redovni dio nadzora ili poseban uvjet nadzora u zajednici. Trenutno, gotovo svaka savezna država u SAD-u je implementirala neki oblik elektronskog praćenja. Tri vrste elektronskog praćenja koriste se diljem Sjedinjenih Američkih Država, a to su pasivni, aktivni i hibridni sustavi (Meloy, 2014; prema Yoder i Farkas, 2017). Pasivni sustavi se najčešće koriste i preuzimaju podatke jednom dnevno. Aktivni sustavi mogu odmah upozoriti na moguće kršenje (skuplji su i koriste se manje često), a hibridni sustavi redovito prenose podatke o praćenju nadzornicima. Nacionalne procjene troškova elektronskog praćenja iznose od 13 do 36 dolara dnevno (Budd i Mancini, 2015; prema Yoder i Farkas, 2017). Godine 2005., savezna država Florida je donijela Jessica Lunsford ili Jessica's Law, zakon nazvan po devetogodišnjoj žrtvi ubojstva Jessici, koja je oteta iz svog doma od strane registriranog seksualnog prijestupnika koji je živio anonimno udaljen samo 150 jardi. Zakon je omogućio doživotno elektronsko praćenje za odrasle osuđene za nedolične, nemoralne ili nečasne radnje prema žrtvama mlađim od 12 godina. Jessicin zakon također je uveo obaveznu minimalnu kaznu od 25 godina zatvora za isto kazneno djelo (Yoder i Farkas, 2017).

GPS praćenje prati kretanje osuđenika 24 sata dnevno, šalje izvještaj nadzornom službeniku u unaprijed određenim vremenskim intervalima, dok aktivan GPS omogućava neprekidno praćenje u stvarnom vremenu i upozorava službenika čim osuđenik uđe u zabranjenu zonu (Yoder i Farkas, 2017). Kako su istaknuli Levenson i DAmora (2007; prema Yoder i Farkas, 2017), GPS praćenje omogućava odgovornost osuđenika i zaštitu zajednice te je učinkovito u smislu troškova. Omogućuje nadzor većeg broja seksualnih prijestupnika u zajednici, zapošljavanje, podržavanje obitelji i plaćanje naknada za GPS praćenje. Također može odvratiti od kriminalnog ponašanja s obzirom na to da su seksualni prijestupnici svjesni da su pod nadzorom. Međutim, studije koje su istraživale stope recidiva seksualnih prijestupnika na GPS praćenju su pružile nejasne rezultate i potrebne su pouzdanije studije (Meloy i Coleman, 2009; prema Yoder i Farkas, 2017). Zapravo, istraživanja koja su proučavala utjecaj GPS-a kada se koristi samo kao kaznena sankcija zaključila su da nije smanjio stope recidiva i imao je malen utjecaj na iste (Aos, Phipps, Barnoski, i Lieb, 2001; Turner, Bingham i Andrasik, 2000; prema Yoder i Farkas, 2017).

8.7. Ponovno ujedinjenje s obitelji

Kada je riječ o mladim počiniteljima seksualnih kaznenih djela, postoje i strategije obiteljskog ponovnog ujedinjenja koje se mogu provesti kako bi se mladi pripremili za uspješnu reintegraciju u zajednicu i obitelj. Obiteljsko ujedinjenje je proces pružanja usluga obitelji u kojoj mladi koji žive izvan kuće trebaju biti vraćeni kući (Yoder i Farkas, 2017). Obitelji mladih počinitelja seksualnih delikata često moraju izraditi planove za kontakt s žrtvom i korake za ponovno uključivanje mladih u zajednicu (Thomas, 2010; prema Yoder i Farkas, 2017). Formativni korak obiteljskog ujedinjenja uključuje kontinuiranu procjenu sigurnosti žrtve (Thomas i Viar, 2005; prema Yoder i Farkas, 2017), a brzi povratak kući ili kontakt sa žrtvom može biti štetan (CSOM, 2016; prema Yoder i Farkas, 2017). Proces obiteljskog ujedinjenja obično se vodi mjerljivim i dostižnim ciljevima koji postupno vraćaju mlade u njihove domove. Taj proces uključuje postupan proces koji počinje izvan kuće i prelazi na nadzirane kontakte u kliničkim i kućnim okruženjima, kako bi se naposljetku prešlo na obiteljski nadzor i povratak kući (Thomas i Wilson, 1999; prema Yoder i Farkas, 2017). Ovaj korak je ključan kako bi se osigurala glatka tranzicija između mjesta i kako bi se osiguralo da članovi obitelji mogu pružiti kontinuiranu potporu u promicanju zdravih i prihvatljivih obrazaca ponašanja. Programi koji pružaju usluge mladima s problemima seksualnog ponašanja izvješćuju da oko 88% uključuje članove obitelji ili druge važne osobe u procesu reintegracije (McGrath i sur., 2010; prema

Yoder i Farkas, 2017). Bez obzira na to prolaze li mladi kroz obiteljsko ujedinjenje, obiteljski tretman može biti koristan, pri čemu komponente tretmana variraju od prepoznavanja okidača do obrade boli nastale zbog seksualnog zločina (Yoder i Ruch, 2016; prema Yoder i Farkas, 2017). Sudjelovanje obitelji u tretmanu može promicati održiv model osnaživanja za obitelji i počinitelje (Yoder, 2014; prema Yoder i Farkas, 2017). Zapravo, snažno se sugerira da se prioritete stave na obiteljsku terapiju za uspješnu rehabilitaciju i reintegraciju u zajednicu (CSOM, 2016; prema Yoder i Farkas, 2017).

9. PRIJEDLOZI ZA UNAPRJEĐENJE PRAKSE POSLIJEPENALNE ZAŠTITE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Unaprjeđenje poslijepenalne zaštite počinitelja seksualnih delikata je izazovan zadatak koji zahtijeva pažljivo razmišljanje i holistički pristup, a ovaj rad je prikazao pregled jednog dijela teškoća s kojima se počinitelji seksualnih delikata susreću po izlasku iz zatvora. Na neke od tih teškoća moguće je djelovati, a u nastavku rada ponuđeni su prijedlozi za unaprjeđenje poslijepenalne zaštite počinitelja seksualnih delikata u Republici Hrvatskoj:

- Svaki počinitelj ima svoje specifične okolnosti i uzroke koji su doveli do njegovih postupaka, a razvijanje individualiziranih programa rehabilitacije koji se fokusiraju na terapiju, psihološku podršku i pomoć u razumijevanju i prevladavanju vlastitih problema treba biti neizostavan element tretmana po izlasku iz zatvora
- Adekvatna procjena potreba omogućuje prilagodbu tretmana kako bi se detektirali temeljni uzroci njihovih postupaka i pružila prikladna pomoć i podrška u reintegraciji
- Edukacija počinitelja o posljedicama njihovih postupaka na žrtve i društvo može potaknuti empatiju i razumijevanje, a obrazovanje o odgovornom ponašanju može pomoći u sprječavanju recidiva
- Počinitelji nakon izlaska iz zatvora trebaju podršku u procesu reintegracije u društvo, a programi poslijepenalne zaštite trebaju uključivati pomoć u rješavanju stambenog pitanja, zapošljavanja, terapiju i psihosocijalnu podršku
- Poslijepenalna zaštita treba uključivati stručnjake raznih profila (socijalne pedagoge, psihologe, psihoterapeute, socijalne radnike i druge stručnjake) što je ključno za pružanje sveobuhvatne podrške počiniteljima i sprječavanje recidiva

- Kontinuirano praćenje, nadzor i vrednovanje napretka počinitelja nakon puštanja na slobodu pomaže u otkrivanju bilo kakvih problema ili znakova koji mogu ukazivati na potrebu za dodatnim tretmanom ili podrškom
- Alternativne sankcija poput kućnog pritvora uz praćenje, sudjelovanje u terapijskim programima i slično
- Povećanje svjesnosti i rad na razbijanju stigme koja okružuje počinitelje seksualnih delikata može olakšati njihovu integraciju u društvo i omogućiti im da zatraže potrebnu podršku bez straha od osude

10. ZAKLJUČAK

Jedna od svrha zatvaranja počinitelja kaznenih djela je osposobljavanje osobe za dostojanstven život na slobodi uz poštivanje zakonskih normi. Iako se radi o temi koja je izrazito važna za društvo, o tretmanu zatvorenika, kako u zatvorima i kaznionicama, tako i nakon izlaska na slobodu ne govori se puno. Poslijepenalna zaštita počinitelja kaznenih djela je pojam koji obuhvaća sve aktivnosti usmjerene na zaštitu zatvorenika, njegove obitelji i zajednice nakon izdržavanja zatvorske kazne. Radi se o izrazito važnom dijelu posttretmana koji je čak i u suvremeno doba nerijetko zapostavljen. U praksi često možemo svjedočiti da se počinitelji kaznenih djela po izlasku iz zatvora susreću s brojnim problemima, a usluga koje mogu iskoristiti kako bi se reintegrirali u zajednicu poprilično je malo.

Posebno ranjivu skupinu predstavljaju počinitelji seksualnih delikata. Iako istraživanja pokazuju da je recidivizam ovih djela znatno rjeđi nego što je to slučaj kod nekih drugih djela, važno je uzeti u obzir činjenicu da je riječ o djelima kod kojih je tamna brojka izrazito velika. Kaznena djela seksualne prirode izazivaju zgražanje javnosti, a često je slučaj da se radi o djelima čije su žrtve djeca ili pripadnici neke druge ranjive skupine što doprinosi burnim reakcijama društva. Stavovi o počiniteljima seksualnih delikata najčešće su negativni, a istraživanja ukazuju na mišljenje da počinitelji zaslužuju najstrože kazne te da se ne mogu rehabilitirati. Negativni stavovi zasigurno utječu na odnos društva prema počiniteljima seksualnih delikata, a to pogoduje brojnim problemima. Neki od najčešćih problema s kojima se ova skupina počinitelja susreće su problemi u odnosima s obitelji i drugim ljudima, problemi sa pronalaskom i zadržavanjem posla, ali i problemi mentalnog zdravlja.

U svijetu postoji nekoliko programa koji se bave poslijepenalnom zaštitom počinitelja seksualnih delikata, a kako na globalnoj razini, tako i u Hrvatskoj postoji dosta mjesta za unaprjeđenje postojeće prakse. Nadalje, kako bi se stekao potpuni uvid u praksu poslijepenalne zaštite počinitelja seksualnih delikata te u čimbenike koji doprinose rehabilitaciji i reintegraciji počinitelja, potrebno je provesti dodatna istraživanja.

11. LITERATURA:

1. Alper, M., Durose, M. R. (2019). Recidivism of sex offenders released from state prison: A 9-year follow-up (2005-14). *Americana*, 40(27.2), 38-0.
2. Anazodo, K. S., Ricciardelli, R., Chan, C. (2019). Employment after incarceration: Managing a socially stigmatized identity. *Equality, Diversity and Inclusion: An International Journal*, 38(5), 564-582.
3. Bartels, R. M., Harper, C. A., Hogue, T. E. (2017). Attitudes towards sexual offenders: What do we know, and why are they important?. Department of Psychology, Nottingham Trent University, Nottingham.
4. Bieri, D. M. (2016). The utility of sex offender registration: A research note. *Journal of Sexual Aggression*, 22(2), 263-273.
5. Bilokapić, Š. (2010). Etički vidovi kemijske kastracije. *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, 45(3), 333-354.
6. Blažeka Kokorić, S., Brkić, T., Crnjak, S., Đurak, D., Jandrić Nišević, A., Majdak, M., Radić, I., Ratkajec Gašević, G., Ručević, S. i Savanović, N. (2020). Poslijepenalna zaštita u Republici Hrvatskoj. U S. Crnjak (ur.), *Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela. Što možemo učiniti?* (str. 60-75). Osijek: Centar za nestalu i zlostavljaju djecu.
7. Borhart, H. M., Plumm, K. M. (2015). The effects of sex offender stereotypes on potential juror beliefs about conviction, victim blame and perceptions of offender mental stability. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 11(3), 207-219.
8. Brown, K., Spencer, J., Deakin, J. (2007). The reintegration of sex offenders: Barriers and opportunities for employment. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 46(1), 32-42.
9. Daly, R. (2008). *Treatment and Reentry Practices For Sex Offenders*. Vera Institute.
10. Denney, A. S., Tewksbury, R., Jones, R. S. (2014). Beyond Basic Needs: Social Support and Structure for Successful Offender Reentry.
11. Drake, E. B., LaFrance, S. (2007). Findings on best practices of community re-entry programs for previously incarcerated persons.
12. Farkas, M. A., Miller, G. (2007). Reentry and reintegration: Challenges faced by the families of convicted sex offenders. *Federal Sentencing Reporter*, 20(1), 88-92.
13. Gannon, T. A., Rose, M. R., Ward, T. (2008). A descriptive model of the offense process for female sexual offenders. *Sexual Abuse*, 20(3), 352-374.
14. Gelb, K., Council, S. A. (2007). *Recidivism of sex offenders research paper*. Melbourne: Sentencing Advisory Council.

15. Gilligan, L., Bumby, K. (2005). Key considerations for reunifying adult sex offenders and their families. Center for Sex Offender Management; Dept of Justice, USA.
16. Harper, C. A., Hogue, T. E., Bartels, R. M. (2017). Attitudes towards sexual offenders: What do we know, and why are they important?. *Aggression and Violent Behavior, 34*, 201-213.
17. Harris, A. J. R., Hanson, R. K. (2004). Sex offender recidivism: A simple question (Vol. 3). Ottawa, Ontario: Public Safety and Emergency Preparedness Canada.
18. Hawkins, K., Eddie, D. (2013). Assessment and Support Consultation: Enhancing Social Support for Sexual Offenders. *International Journal of Forensic Mental Health, 12*(3), 180–191.
19. Holzer, H. J., Raphael, S., Stoll, M. (2003). "Barriers to Employment for Ex-Offenders." Paper presented at the Reentry Roundtable, Sponsored by the Urban Institute, New York University, May 21-23
20. Jandrić Nišević, A. (2020). poslijepenalna zaštita u Republici Hrvatskoj. U Uspješna resocijalizacija i reintegracija mladih počinitelja kaznenih djela. Što možemo učiniti? Centar za nestalu i zlostavljaju djecu.
21. Jug, I. (2022). Stavovi stručnjaka o javnoj dostupnosti registra seksualnih prijestupnika u Hrvatskoj. Sveučilište u Zagrebu. Hrvatski studiji. Studij psihologije. Diplomski rad.
22. Kercher, G., Long, L. (1991). Supervision and treatment of sex offenders. Texas: Sam Houston State University.
23. King, L. L., Roberts, J. J. (2015). The Complexity of Public Attitudes Toward Sex Crimes. *Victims & Offenders, 12*(1), 71–89.
24. Kingston, D. A., Yates, P. M., Firestone, P. (2012). The self-regulation model of sexual offending: Relationship to risk and need. *Law and Human Behavior, 36*(3), 215-224
25. Klein, J. L., Cooper, D. T. (2019). Punitive attitudes toward sex offenders: Do moral panics cause community members to be more punitive?. *Criminal justice policy review, 30*(6), 948-968.
26. Knežević, M. (2008). Penologija u socijalnom radu (i socijalni rad u penologiji). Zagreb: Pravni fakultet, Studijski centar socijalnog rada, Zavod za socijalni rad.
27. Maloić, S. (2020). Pojam i značaj poslijepenalne zaštite–koga štititi, zašto i kako?. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 28*(1), 11-46.

28. Maloić, S. (2021). Utjecaj mitova i stereotipa na postupanje društva prema počiniteljima seksualnih delikata. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 29(2), 268-290.
29. Martinez, D. J., Christian, J. (2009). The familial relationships of former prisoners: Examining the link between residence and informal support mechanisms. *Journal of Contemporary Ethnography*, 38(2), 201-224.
30. Mikšaj, L. (1982). Povezanost kriminalne aktivnosti i oblika devijantnog ponašanja u postpenalnom periodu. *Defektologija*, 18(1-2), 217-222.
31. Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, (2022). Nacionalni plan za suzbijanje seksualnog nasilja i seksualnog uznemiravanja za razdoblje do 2027. Godine
32. Meyers, T. J., Wright, K. A., Young, J. T. N., Tasca, M. (2017). Social support from outside the walls: Examining the role of relationship dynamics among inmates and visitors. *Journal of Criminal Justice*, 52, 57–67.
33. Office of Sexs Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering and Tracking (SMART). (travanj 2014). Global Overview of Sex Offender Registration and Notification Systems. <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2015/10/US-Global-Overview-of-SexOffender-Systems.pdf>
34. Olver, M. E., Barlow, A. A. (2010). Public attitudes toward sex offenders and their relationship to personality traits and demographic characteristics. *Behavioral Sciences & the Law*, 28(6), 832-849.
35. Opća deklaracija o ljudskim pravima (10. 12. 1948.), u: Narodne novine, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (27. 8. 2023.)
36. Payne, B. K., Tewksbury, R., Mustaine, E. E. (2010). Attitudes about rehabilitating sex offenders: Demographic, victimization, and community-level influences. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), 580-588.
37. Payne, J. (2007). Recidivism in Australia: Findings and future research. Canberra: Australian Institute of Criminology.
38. Przybylski, R. (2015). Recidivism of adult sexual offenders. United States Department of Justice. Office of Justice Programs Office of Sex Offender Sentencing, Monitoring, Apprehending, Registering, and Tracking, SOMAPI Research Brief, 1-6.
39. Reagan Daly. (2008). Treatment and Reentry Practices for Sex Offenders: An Overview of States. New York: Vera Institute of Justice.
40. Sanghara, K. K., Wilson, J. C. (2006). Stereotypes and attitudes about child sexual abusers: A comparison of experienced and inexperienced professionals in sex offender treatment. *Legal and Criminological Psychology*, 11(2), 229-244.

41. Taxman, F. S. (2004). The Offender and Reentry: Supporting Active Participation and Reintegration. *Federal Probation*, 6(2), 31-35.
42. Tullio, E. M. (2009). Chemical castration for child predators: Practical, effective, and constitutional. *Chap. L. Rev.*, 13, 191.
43. Wilson, R. J., Cortoni, F. A., Vermani, M. (2007). Circles of support & accountability: A national replication of outcome findings. Ottawa, Ontario: Correctional Service of Canada.
44. World Health Organization. (2005). WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women : initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. World Health Organization.
45. World Health Organization. (2012). Understanding and addressing violence against women: Intimate partner violence (No. WHO/RHR/12.36). World Health Organization.
46. Yates, P. M. (2013). Treatment of sexual offenders: Research, best practices, and emerging models. *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 8(3-4), 89-95.
47. Yoder, J., Farkas, M. A. (2017). Unique challenges of reentry for convicted sex offenders. *Prisoner Reentry: Critical Issues and Policy Directions*, 13-84.
48. Zakon o izvršavanju kazne zatvora. *Narodne novine*, 14/21
49. Zgoba, K. M., Miner, M., Levenson, J., Knight, R., Letourneau, E., Thornton, D. (2016). The Adam Walsh Act: An examination of sex offender risk classification systems. *Sexual Abuse*, 28(8), 722-740.